

Міністерство освіти і науки, України
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка

Навчально-науковий інститут
фінансів, економіки та менеджменту

Л.М. Титаренко, А.А. Буряк

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
«МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА»

Полтава 2018

Навчальний посібник «Міжнародна економічна політика» –
Полтава: ПолтНТУ, 2018. – 94 с.

Укладачі:

Л.М. Титаренко доцент кафедри міжнародної економіки та маркетингу, кандидат економічних наук;

Буряк А.А. асистент кафедри міжнародної економіки та маркетингу.

Рецензенти: Л.Я. Яковенко доктор економ наук, професор кафедри політичної економії, ПНПУ імені В.Г. Короленка

І.М. Кречотень, к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи

Затверджено науково-методичною
радою університету
від 13.04. 2018 р., протокол № 3

Пропонований навчальний посібник підготовлено згідно з робочою програмою дисципліни «Міжнародна економічна політика». Посібник містить лекційний матеріал, завдання для самоконтролю та самостійної роботи, приклади тестових завдань для підсумкового контролю знань, основну та допоміжну літературу.

У навчальному посібнику розглянуто зміст, види, структурні та функціональні виміри міжнародної економічної політики. Основна увага приділяється аналізу загальних засад міжнародної економічної політики, світогосподарському середовищу як її осередку, теоретичним основам міжнародної торговельної політики, політиці в галузі факторів виробництва та у сфері сприяння економічному розвитку й інтеграції.

Посібник адресований студентам вищих навчальних закладів та фахівцям-практикам, усім, хто цікавиться міжнародними економічними процесами.

@ Титаренко Л.М., Буряк А.А., 2018

ЗМІСТ

ВСТУП		6
Тема 1.	СУТНІСТЬ ТА ВИДИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	8
	1.1. Сутність та види міжнародної політики	8
	1.2. Сучасні особливості міжнародної економічної політики	9
	1.3. Міжнародні організації в системі регулювання міжнародної економічної політики	9
	1.4. Чинники, що обумовлюють утворення міжнародних економічних організацій	11
	1.5. Типізація міжнародних організацій	13
	Основні терміни	15
	Контрольні питання	
Тема 2.	СТРУКТУРНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ВИМІРИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	16
	2.1. Основні передумови міжнародної економічної політики	16 17
	2.2. Основні концепції та структурні рівні МЕР. Теоретична основа МЕР	17
	2.3. Взаємозв'язок національної та міжнародної економічної політики.	18
	2.4. Суб'єкти, об'єкти та механізми МЕР	19
	2.5. Основні концепції та структурні рівні МЕР: мега-, мета-, макро-, мезо- та мікрорівні	21
	Основні терміни	23
	Контрольні питання	
Тема 3.	ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ КООРДИНАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	24
	3.1. Суть міжнародної координації економічної політики (МЕР)	24
	3.2. Основні форми міжнародної координації економічної політики	24
	3.3. Інституційні механізми координації економічної політики	26
	Основні терміни	28
	Контрольні питання	
Тема 4.	СВІТОГОСПОДАРСЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	28
	4.1. Сутність генетичних і структурних зв'язків. Якісний і кількісний аспекти системи міжнародних економічних відносин	28

	4.2. Головні тенденції розвитку світового господарства	29
	4.3. Міжнародна виробничо-інвестиційна сфера. Ринкова структура міжнародної економічної системи	31
	4. 4. Світовий ринок товарів і послуг, глобальний фінансовий ринок, міжнародний ринок праці, ринок технологій, ноу-хау, патентів, ліцензій	34
	Основні терміни	35
	Контрольні питання	
Тема 5.	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	37
	5.1. Поняття міжнародної торговельної політики. Елементи міжнародної торговельної політики	37
	5.2. Національна торговельна політика	40
	5.3. Координація торговельної політики України. Основні напрями зовнішньоторговельної політики України	41
	Основні терміни	44
	Контрольні питання	
Тема 6.	МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА В ГАЛУЗІ ФАКТОРІВ ВИРОБНИЦТВА	45
	6.1 Суть міжнародного виробництва. Основні концепції міжнародного виробництва	45
	6.2. Модель співвідношення факторів виробництва Екшера- Оліна. Теорія «ринкової влади» Хаймера.	46
	6.3. Теорія інтернаціоналізації та трансакційних витрат. Еклектична парадигма міжнародного виробництва Дж. Даннінга	49
	6.4. Проблеми міжнародної міграційної політики	52
	6.5. Особливості моделювання міграційної політики України	55
	Основні терміни	57
	Контрольні питання	
Тема 7.	ТЕОРІЯ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ СПРИЯННЯ ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ	58
	7.1. Економічний розвиток як глобальна проблема сучасності. Основні концепції глобалізації: структуралістська, кон'юнктурна, конструктивістська.	58
	7.2.Офіційна міжнародна допомога розвитку ОМДР: міжнародні фінансові організації, Міжнародний валютний фонд (МВФ)	60
	7.3. Світовий банк, Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД)	61
	7.4. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Міжнародна організація праці (МОП).	63

	Основні терміни	64
	Контрольні питання	65
Тема 8.	МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ	66
	8.1. Теоретичні основи, сутність і фактори міжнародної економічної інтеграції.	66
	8.2.Форми міжнародної економічної інтеграції.	67
	8.3.Особливості інтеграційної політики України	68
	Основні терміни	71
	Контрольні питання	
Тема 9.	МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ	72
	9.1. Зміст і загальна характеристика економічної політики держави	72
	9.2. Особливості формування сучасної міжнародної економічної політики України	73
	9. 3. Теоретичні основи зовнішньоекономічних відносин держави в умовах глобалізації економіки	79
	Основні терміни	
	Контрольні питання	83
	Приклади тестових завдань	84
	Рекомендована література	91
	Базова	91
	Допоміжна	92

ВСТУП

Міжнародна економічна політика є важливим сегментом системи міжнародних економічних відносин з приводу розподілу, обміну і споживання матеріальних благ та послуг. Теорія міжнародної економічної політики зосереджена на осмисленні наукових засад взаємозв'язків, що виникають між державами, а також механізмів та інструментів, які при цьому використовуються.

Головна мета навчального посібника – формування у студентів комплексу вмінь, навичок і фахових компетенцій із міжнародної економічної політики через систему міжнародних організацій у світовій економічній системі, набуття системної, логічної та чіткої уяви про теоретико-прикладні основи міжнародної економічної політики, основні проблеми міжнародної політики в галузі торгівлі, інтеграції, сприяння розвитку комплексу аналітичних, творчих і комунікаційних здібностей, що підвищать конкурентоспроможність випускників на ринку праці.

Завдання – вивчення основних складових міжнародної економічної політики; формування навичок з питань механізму функціонування міжнародної економічної політики на основі макроекономічних теорій, концепцій, моделей, обґрунтованих світовою та вітчизняною наукою й апробованих практикою; надання майбутнім економістам-міжнародникам знань прогнозування і моделювання міжнародних економічних процесів.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен:

знати:

- сутність та характерні особливості міжнародної економічної політики як форми взаємодії між суб'єктами міжнародних фінансових відносин;
- типи міжнародних переговорів і стадії переговорного процесу в міжнародних торговельно-економічних відносинах;
- діяльність міжнародних організацій щодо регулювання міжнародної економічної політики, зокрема у фінансовій сфері;
- систему сучасних міжнародних організацій;
- мету створення та організаційну структуру міжнародних організацій, зокрема у фінансовій сфері;
- ступінь впливу міжнародних організацій на економіку України.

уміти:

- орієнтуватися у інституційному середовищі міжнародної економічної політики;
- визначати можливості різних міжнародних організацій для вирішення питань організації ведення міжнародної економічної політики держави;
- оцінювати доцільність співпраці України з різними міжнародними організаціями, насамперед у фінансовій сфері;
- застосовувати елементи системного аналізу щодо оцінювання

- власної позиції та позицій інших сторін;
- на основі аналізу поля потенційної угоди розробляти та виконувати тактичні плани з представлення та оцінювання переговорних позицій, а також управляти переговорним процесом згідно з моделлю «дія - відповідь»;
 - керувати процесом обміну поступками через формування та оцінку пропозицій, що включають зобов'язання у різних сферах;
 - розуміти сутність і потенційні наслідки аргументації позицій на переговорах, особливо в процесі повідомлення власної позиції та сприйняття позиції партнера; засвоїти важливість правильного сприйняття отриманої від партнерів інформації;
 - керувати коопераційними та конкурентними елементами переговорного процесу через розробку відповідних переговорних стратегій відповідно до принципу взаємності;
 - формулювати тактику роботи зі сторонами, які не хочуть співпрацювати, через спільні дії з іншими партнерами;
 - ідентифікувати типи міжнародних торговельно-економічних переговорів;
 - поділяти переговорний процес на стадії та підстадії;
 - розрізняти види підсумкових документів міжнародних економічних переговорів: конвенція, договір, декларація, комюніке, акт, меморандум, пакт, протокол, трактат, угода, *modus vivendi*.

Тема 1. Сутність та види міжнародної економічної політики

План

- 1.1. Сутність та види міжнародної політики.
- 1.2. Сучасні особливості міжнародної економічної політики.
- 1.3. Міжнародні організації у системі регулювання міжнародних економічних відносин.
- 1.4. Чинники, що обумовлюють утворення міжнародних організацій.
- 1.5. Типізація міжнародних організацій.

1.1. Сутність та види міжнародної політики

Міжнародна економічна політика (МЕП) – система економічних, правових, дипломатичних, ідеологічних, культурних та інших зв'язків і стосунків між суб'єктами, що діють на глобальній арені.

Міжнародна економічна політика – це сукупна економічна та політична діяльність основних суб'єктів міжнародних відносин: інтегрований процес, виражений у діяльності держав та інших легітимних і загально визнаних органів та організацій світового масштабу.

Суб'єктами міжнародної політики є:

- держава або групи держав;
- міжнародні організації;
- масові рухи транснаціонального характеру;
- релігії і церкви різних напрямів;
- політичні партії і громадські об'єднання.

Намагаючись реалізувати свої національні інтереси, держави діють на міжнародній арені по-різному. Виділяють 4 основні **види міжнародної політики:**

1. **Агресивна політика** – характеризується прагненням держави досягнути експансіоністських цілей, розв'язати внутрішні проблеми засобами зовнішньої політики.

2. **Активна політика** – характеризується динамічними пошуками рівноваги між внутрішньою та зовнішньою політикою.

3. **Консервативна політика** – пов'язана з прагненням колишніх «великих» держав зберегти свої впливи на міжнародній арені і досягнути раніше рівновагу між внутрішньою та зовнішньою політикою.

4. **Пасивна політика** – властива для слаборозвинених держав, які намагаються пристосуватись до міжнародного середовища, перевіривши свою зовнішню політику на позиції інших держав, вона означає фактичну відмову від частини власного суверенітету.

1.2. Сучасні особливості міжнародної економічної політики

Сучасна міжнародна економічна політика (МЕП) – це скоординована діяльність держав, впливових міждержавних інституцій по вирішенню спільних економічних, глобальних проблем людства – запобігання застосування і поширення зброї масового знищення, особливо ядерної, боротьба з небезпечним забрудненням планети, глобальним потеплінням, боротьба з бідністю, з організованою наркоторгівлею, з міжнародним тероризмом, поширенням небезпечних хвороб тощо.

Особливості МЕП. Єдина прийнятна міжнародна економічна політика має бути заснована на принципах міжнародного права та міжнародної ввічливості, мирного співіснування та співробітництва, позитивних наслідках процесів глобалізації, які роблять весь світ «єдиним домом».

Принципи сучасної міжнародної економічної політики:

- поваги до державного суверенітету та суверенної рівності;
- незастосування сили чи погрози силою;
- непорушності кордонів і територіальної цілісності держав;
- мирного врегулювання спорів;
- невторчання у внутрішні справи;
- поваги прав людини й основних свобод;
- рівноправності і права народів розпоряджатися своєю долею;
- співробітництва між державами;
- сумлінного виконання міжнародних зобов'язань.

1.3. Міжнародні організації у системі регулювання міжнародних економічних відносин

Регулювання міжнародних економічних відносин (МЕВ) у сучасних умовах здійснюється на основі міжнародних договорів, рішень міжнародних економічних конференцій, міжнародних звичаїв та рішень міжнародних організацій.

Об'єктивна необхідність зовнішньоекономічних зв'язків між країнами зумовлюється зростаючою взаємозалежністю і взаємозв'язком національних економік й інтенсифікацією розвитку економічних відносин між країнами; неузгодженістю національних законодавств різних країн, що потребує створення такого механізму регулювання міжнародних економічних відносин, який забезпечував би збалансовану координацію національних правових режимів.

Механізм регулювання міжнародних економічних відносин має два взаємопов'язаних рівні: національний та міжнародний, кожному з яких властива певна система принципів, інституційно-правових структур, інструментів та методів управління.

Так, елементами регулювання міжнародних економічних відносин є:

– **принципи управління** як фундаментальні правила, що характеризують певну «ідеологію» підходу до міжнародних відносин в економічній сфері;

– **інституційно-правові структури** як сукупність міжнародних та національних норм, правил, звичаїв та угод, що регламентують здійснення співробітництва;

– **інструменти та методи управління** як сукупність конкретних заходів впливу на окремі процеси, наприклад валютні курси, субсидії, митні тарифи, квоти і ліцензії на експорт та імпорт, система встановлення цін на товари й послуги для міжнародного обміну тощо.

Національному рівню відповідає система дій держави (уряду), що спрямована на регулювання зовнішньоекономічних відносин і використовує названі вище елементи (принципи, методи, інструменти).

На міжнародному рівні здійснюється погоджений вплив двох або більше держав на економічні відносини між країнами взагалі або на окремі їх форми (на міжнародну торгівлю, міжнародну міграцію робочої сили, експорт та імпорт капіталу тощо). Цей рівень механізму регулювання являє собою систему координації **зовнішньоекономічних політик** кожної з країн та окремих дій, які потребують колективного міжнародного регулювання.

Координація економічних дій – це процес погоджених певних параметрів національних економічних політик з метою регулювання впливу на світогосподарські, регіональні чи функціональні зв'язки.

Об'єктами координації можуть бути:

- цілі;
- інформація (обмін, оприлюднення, зберігання тощо);
- інструменти економічної політики;
- час, масштаби та форми проведення конкретних заходів, дій.

Залежно від кількості сторін, які беруть у цьому участь, координація міжнародної економічної діяльності може бути двосторонньою або багатосторонньою.

Двостороння (білатеральна) координація включає угоди та домовленості між двома суб'єктами МЕВ, які досягаються безпосередніми переговорами між партнерами.

Багатостороння координація забезпечує погодження різних аспектів міжнародної економічної діяльності щонайменше трьома суб'єктами з різних країн.

Координація економічної політики залежно від засобів здійснення може бути двох видів: **дискретна** та **інституціональна**.

Дискретна координація – це узгодження, яке досягається шляхом так званих дискретних (окремих) дій, коли у кожному конкретному випадку держави домовляються самостійно використовувати деякі заходи, інструменти, методи для досягнення належної єдності дій.

Інституціональна координація – це погодження, яке виробляється на підставі визначеного інституту, тобто з використанням установлених законів, правил, норм, звичаїв та практики, організаційних структур. Отже, поняття «міжнародні інститути», які здійснюють міжнародну економічну політику, містить такі складові:

1) організаційні структури, тобто самі міжнародні організації, установи, конференції тощо;

2) сукупність законів, норм, правил, угод та ін.

При цьому міжнародні організації виступають водночас і як продуценти, і як користувачі сукупності законів та норм.

Характерною рисою сучасного етапу розвитку міжнародних організацій є розширення їхньої компетенції і ускладнення структури. Загальна кількість міжнародних організацій наближується до 5 тисяч, з яких понад 400 – міжурядові. Організації економічного напрямку становлять найбільшу частку – понад 50% усіх міждержавних організацій. З недержавних – найбільше таких засновано у комерції та промисловості, а також у системах охорони здоров'я і медицини.

1.4. Чинники, що обумовлюють утворення міжнародних організацій

Міжнародна організація – це об'єднання держав, установ, фізичних осіб, що спільно реалізують програму або мету на основі певних правил і процедур і діяльність яких виходить за національні кордони.

Утворення міжнародних організацій є об'єктивним наслідком процесу розвитку світового суспільства. Серед чинників, що спричиняють їх виникнення, переважають: міжнародний поділ праці, міжнародна економічна інтеграція, політичні стосунки між країнами, глобалізація міжнародних відносин.

Міжнародний поділ праці обумовлює спеціалізацію країн на виробництві певних товарів та послуг, обмін продуктами, а також неминуче призводить до міжнародного кооперування.

Міжнародний поділ праці у своїй вищій фазі супроводжується **економічною інтеграцією**, яка особливо проявляється на регіональному рівні.

Економічна інтеграція – це процес економічної взаємодії країн, що призводить до зближення господарських механізмів, набуває форми міжнародних угод і регулюється міжнародними органами. Внутрішньою суттю інтеграції є процес формування спільного світогосподарського простору, сфери підприємництва, що виходить за національні кордони і в межах якої діють єдині економічні, технологічні, правові, соціально-культурні вимоги до суб'єктів виробничої і комерційної діяльності.

Інтеграційні процеси охоплюють перш за все країни досить високого рівня розвитку, які мають розвинені взаємні економічні стосунки.

Компактна розташованість країн в одному регіоні, спільні історичні, культурні умови розвитку надають додатковий імпульс інтеграції їх в єдине економічне утворення. Неабияку роль у формуванні системи міжнародних організацій відіграє політичний чинник. Вирішення багатьох політичних проблем протягом історії людства державні діячі намагались здійснити утворенням союзів держав, блоків, пактів.

Найчастіше такі міждержавні утворення мали воєнну спрямованість і розпадалися зі зміною політичної ситуації у світі. І сьогодні є міжнародні організації оборонного характеру (НАТО) або такі, де політичні цілі є переважаючими (Рада Європи, Ліга арабських держав). Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ), яка проголошувала основною метою економічну інтеграцію соціалістичних країн, все ж таки залишалася політичною організацією, оскільки інтеграційні процеси гальмувались неринковим характером економічних відносин у рамках соціалістичної системи.

Є приклади, коли цілі заснування організації були переважно політичними, але згодом їх функціональна структура диверсифікувалася. Так, ООН була утворена насамперед, як добровільне об'єднання країн, що прагнули досягнення політичних здобутків.

Серед чинників формування й розвитку системи міжнародних організацій останнім часом дедалі більшого значення набувають **глобальні проблеми сучасності**. Це такі проблеми, які охоплюють увесь світ або значну його частину і не можуть бути вирішені кожною країною поодиноці. До них відносяться: проблема обмеженості природних ресурсів; екологічна проблема; демографічна проблема; проблема роззброєння; продовольча проблема.

Означені вище фактори діють у сукупності, взаємодії, посилюючи один одного, і спонукають світове співтовариство до узгодженої співпраці. Найголовнішою, узагальнюючою умовою утворення міжнародних організацій є **інтернаціоналізація світової економіки** і виникнення **світового господарства**. Світове господарство можна визначити як сукупність національних економік країн світу, пов'язаних між собою мобільним фактором виробництва. На його основі формується міжнародна економіка, поглиблюються міжнародні економічні відносини.

Інтернаціоналізація світової економіки – це сукупність міжнародних відносин, що базуються на інтернаціоналізації виробництва, яке утворюється внаслідок міжнародного усупільнення виробництва у процесі міжнародного поділу праці.

Отже, інтернаціоналізація світової економіки супроводжується і політичними актами, серед яких утворення міжнародних організацій посідає чільне місце.

1.5. Типізація міжнародних організацій

Основними **критеріями** типології міжнародних організацій є:

- членство суб'єктів міжнародних відносин та юридичний статус організації;
- географічне поширення;
- функціональна спрямованість;
- характер діяльності.

1. За складом членів та юридичним статусом організації поділяються на міждержавні і неурядові.

Міждержавні організації утворюються на основі офіційних урядових угод між країнами. Якщо угода укладається тільки між двома державами, то такі державні угоди називаються **двосторонніми або білатеральними**. Прикладів міждержавних організацій чимало: ООН, НАТО, ОБСЄ та ін.; серед міжнародних державних економічних організацій (МДЕО) – Європейський Союз, МВФ, НАФТА та ін.

Неурядові організації утворюються на основі індивідуального або колективного членства суб'єктів, які не є офіційними представниками своїх урядів. Наприклад, до Римського клубу на індивідуальній основі входять видатні вчені світу; як правило, вони не є членами уряду у своїх державах, і уряд не уповноважує їх (принаймні, формально) відстоювати офіційну точку зору; також Лондонський клуб, що є консультативним комітетом найбільших приватних банків світу.

2. За географічним поширенням міжнародні організації поділяються на глобальні та регіональні.

Глобальні організації об'єднують країни або інших суб'єктів незалежно від того, де, в якій частині світу вони знаходяться. Найяскравішим прикладом організацій такого типу є Організація Об'єднаних Націй (ООН), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світова організація торгівлі (СОТ), Червоний Хрест, Римський клуб, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) і деякі інші.

Регіональні міжнародні організації об'єднують країни, розташовані в якомусь певному регіоні, як правило, компактно, в територіальній близькості. Таких організацій чимало: Європейський Союз (ЄС), Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА), Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) та інші.

3. За функціональною спрямованістю організації поділяються на організації загальної і спеціальної компетенції.

Організації **загальної компетенції** у своїй діяльності охоплюють широке коло проблем і напрямків. Беспрецедентною тут є ООН, діяльність якої поширюється на сфери: політичну, екологічну, безпеки, юридичну та ін. Її органи виконують функції обговорення питань,

консультативні, науково-дослідні, регулюючі, технічної допомоги та багато інших.

До **організацій спеціальної компетенції** відносяться міжнародні організації, в яких одна з функцій є головною, пануючою, а решта – допоміжні. Найчастіше це відноситься до організацій у сфері виробництва і торгівлі, що утворилися для ефективної реалізації товару – наприклад, ОПЕК. Торгівля є також головною функцією Світової організації торгівлі (СОТ); функцією Світової туристської організації є сприяння розвитку міжнародного туризму.

4. За характером діяльності міжнародні організації поділяються на універсальні, політичні, економічні, гуманітарні, культурно-просвітницькі, оборонні та інші.

5. За умовами участі у членстві міжнародні організації поділяються на відкриті й закриті.

До **відкритих організацій** може увійти кожна держава, яка поділяє принципи й статут організації.

До **закритих організацій** нових членів приймають тільки за запрошенням засновників організації.

У системі міжнародних організацій велика частка належить **економічним організаціям**.

Міжнародні економічні організації поділяються, у свою чергу, на загальноекономічні і спеціалізовані. **Загальноекономічні** охоплюють широкий спектр економічних проблем. До них відноситься ОЕСР, а також регіональні організації інтеграційного типу – ЄС, СНД, НАФТА, АСЕАН та інші. **Спеціалізовані** економічні організації зосереджують увагу на більш обмеженому колі проблем; проте багатьом з них належить суттєва роль у міжнародній економіці. До цього типу організацій належать, зокрема, Світовий банк, **МВФ**, Світова організація торгівлі, Світова туристська організація, Міжнародна торговельна палата та багато інших.

Економічні організації, що утворилися внаслідок регіональних інтеграційних процесів, поділяються також за **ступенем інтеграції**. Основні рівні регіональної економічної інтеграції такі: зона преференційної торгівлі, зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний і валютний союз, політичний союз.

Зона преференційної торгівлі – початковий рівень інтеграції. На цьому етапі держави, що входять у зону, лібералізують між собою торгівлю лише обмеженою кількістю товарів, надають одна одній деякі пільги. До цього типу організацій належить СНД, а також деякі організації Африки, Азії та Латинської Америки.

Зона вільної торгівлі відрізняється тим, що держави-учасниці усувають існуючі між ними торговельні бар'єри, мито відмінюється на більшість товарів. Але відносно третіх держав, що не входять до зони, кожний член проводить самостійну митну політику. До цього рівня

відносяться, зокрема, Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА), Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) та інші.

Митний союз передбачає усунення митних тарифів у торгівлі між учасниками, а також формування спільної митної політики щодо третіх країн. Це означає, що всі члени союзу встановлюють однаковий рівень тарифів у торгівлі з іншими країнами. По суті, митний союз утворено між Росією і Білоруссю, а також між Литвою, Латвією та Естонією.

Спільний ринок – це вже високий рівень інтеграції. Не тільки товари просуваються без перешкод через кордони; знято бар'єри для руху робочої сили, послуг, капіталів. Цей тип інтеграції був притаманний Європейському економічному співробітництву у 1969 – 1992 рр.

Економічний союз завершує структурну побудову економіки організації як єдиного інтеграційного об'єднання. На цьому етапі здійснюється єдина валютна політика, запроваджується спільна валюта, єдиний емісійний центральний банк. Прикладом такого союзу є Європейський Союз з 1992 р. Логічним завершенням повної економічної інтеграції має стати політичний союз, на порозі якого стоїть ЄС, і який вже частково реалізується в ХХІ ст.

Основні терміни

Міжнародна економічна політика, міжнародні організації, міжнародний поділ праці, міжнародна інтеграція, інтернаціоналізація світової економіки, митний союз, зона вільної торгівлі, міжурядові організації, міждержавні організації, неурядові організації, організації спеціальної компетенції, світове господарство, спільний ринок, економічний сою.

Контрольні питання

1. Дайте визначення міжнародної економічної політики.
2. Хто відноситься до суб'єктів міжнародної економічної політики?
3. Виділіть чотири основні види міжнародної політики.
4. Які елементи регулювання міжнародних економічних відносин?
5. Визначте основні принципи міжнародної економічної політики.
6. Які основні критерії типології міжнародних організацій?
7. Назвіть чинники, що обумовлюють утворення міжнародних організацій.
8. З'ясуйте об'єктивні передумови розвитку міжнародної економічної політики.

Тема 2. Структурні та функціональні виміри МЕР

План

- 2.1. Основні передумови міжнародної економічної політики.
- 2.2. Основні концепції та структурні рівні МЕР. Теоретична основа МЕР.
- 2.3. Взаємозв'язок національної та міжнародної економічної політики.
- 2.4. Суб'єкти, об'єкти та механізми МЕР.
- 2.5. Основні концепції та структурні рівні МЕР: мега-, мета-, макро-, мезо- та мікрорівні.

2.1. Основні передумови міжнародної економічної політики

На думку учених-аналітиків, основними передумовами виникнення та розвитку міжнародної економічної політики стали:

- формування світового товарного ринку на перетині XV-XVI століть;
- поглиблення та диференціація міжнародного поділу праці;
- спеціалізація окремих країн та регіонів (XVI-XVII ст.);
- утворення цілісної системи світового господарства (кінець XIX ст.);
- транснаціоналізація та глобалізація економічних процесів (XX – початок XXI ст.)

Наразі посилюється тенденція до зростання взаємозалежності економіки різних країн на фоні помітної диференціації між ними у рівнях соціально-економічного розвитку. Це спонукає до пошуку нових шляхів та механізмів поєднання національних різновекторних інтересів засобами та інструментами міжнародної економічної політики.

Учені теоретики стверджують, що суттєвими передумовами розвитку міжнародної економічної політики стало вичерпність ресурсів традиційного індустріального розвитку, загострення конкуренції у видобувних галузях. Це вимагає економічної діяльності по узгодженості позицій сторін відповідно до сучасних цивілізаційних цінностей. А в сучасних умовах ці проблеми необхідно розв'язувати не воєнними діями, як це відбувалося раніше, а на дипломатичній основі, шляхом переговорів у рамках міждержавних відносин, регіональних інтеграційних об'єднань або міжнародних економічних організацій. Тому міжнародна економічна політика визначається експертами як політика національних держав, інших суб'єктів зовнішньоекономічних відносин, що здійснюється в глобальному економічному середовищі на ієрархічних засадах.

Вагоме значення для МЕР мало запровадження вільної торгівлі (XVII ст.), насамперед на європейському континенті, та прийняття в міжнародних валютних відносинах золотого стандарту (XIX ст.). Це значно прискорило розвиток міжнародних контактів, сприяло формуванню цілісної, врівноваженої міжнародної економічної системи.

2.2 . Основні концепції та структурні рівні МЕН. Теоретична основа МЕН.

Розвиток економічної політики започаткувався в епоху із часу виникнення держави і класів. Уперше теоретично узагальнив фундаментальні поняття економічної політики та держави італійський філософ Нікколо Макіавеллі (1469-1527). Він розглядав політику як емпіричну науку, яку можна перевірити практикою. На його думку, в основі політики – не християнська мораль, а інтереси та сила.

Сучасна міжнародна економічна політика ґрунтується на трьох основних принципах, що сформульовані в різноманітних міжнародних документах – це:

- свобода;
- рівність;
- взаємовигідний обмін.

Концептуально та найповніше ці принципи відображені у прийнятій у травні 1974 р. на Спеціальній сесії Генеральної асамблеї ООН «Декларації про встановлення нового економічного порядку (НМЕР) та відповідній Програмі дій. У грудні 1974 р. на 29-й сесії Генеральної асамблеї ООН було прийнято Хартію економічних прав та обов'язків держав. В цих документах зафіксовані принципи, які мають управляти економічними відносинами між державами. Вони становлять основу міжнародної економічної політики, водночас не вичерпуючи її змісту та різноманітних форм прояву.

Фундаментальні принципи міжнародної економічної політики суттєво доповнені на засіданнях Групи 7(8), а потім Групи 20 іншими важливими документами, прийнятими в ООН, її економічними підрозділами, найрозвинутіших та найвпливовіших держав світу.

Використовуючи методологічні та теоретичні критерії економічної науки сучасна німецька школа економічної політики розрізняє такі її види, які є основою міжнародної економічної політики:

- позитивна теорія економічної політики;
- нормативна теорія економічної політики; політика пропозиції;
- політика попиту;
- кооперативна економічна політика (держава, роботодавці, профспілки).

При цьому метою міжнародної економічної політики є удосконалення ефективності розподілу ресурсів; максимальна доцільність їх використання у макроекономічному масштабі і досягнення стабільності цін.

2.3. Взаємозв'язок національної та міжнародної економічної політики.

Міжнародна економічна політика (МЕП) зумовлюється і детермінується економічною політикою, яку ті чи інші країни намагаються впроваджувати. Вибудовується міжнародна економічна політика, як і економічна політика у цілому, на основі певної наукової теорії.

Теоретичні аспекти діалектичного взаємозв'язку внутрішньої та міжнародної економічної політики другої половини ХХ ст. розглянуто в працях В. Ойкена, Я. Тінбергена, К. Е. Боулдінга та ін. Для сучасної економічної політики характерно посилення економічної ролі держави внаслідок здійснення антикризових та антиінфляційних заходів, регулювання зовнішньоекономічної діяльності тощо. Форми і методи економічної політики багато в чому залежать від стану економіки, поєднання ринкового саморегулювання з державним втручанням, особливо за умов ринкових помилок, «неспроможності ринку», адже економічна політика розвивається в певному середовищі. Економічна політика на міжнародній арені покликана виражати передусім національні інтереси й інтереси різних прошарків суспільства, особисті інтереси та потреби його членів.

Міжнародна економічна політика за стратегічною метою є логічним продовженням внутрішньої економічної політики кожної держави, але з власними зовнішніми факторами та інструментами для реалізації, а отже, вона тісно взаємозв'язана з внутрішньою політикою.

Міжнародна економічна політика – національна політика країни стосовно інших суб'єктів світового господарства, якими можуть бути і держави, і міжнародні економічні організації, інститути й міжнародні акціонерні товариства. Позиції країни в міжнародних економічних відносинах характеризуються рівнем економічного і політичного розвитку, обсягом національного капіталу, життєвим рівнем населення, природними багатствами, ступенем розвитку науки й іншими чинниками. Інакше кажучи, зовнішньоекономічна політика – це функція економічної та політичної системи держави.

За обмежених ресурсів і підвищення ефективності виробництва, особливо в розвинутих країнах, зростає і загострюється конкуренція на світовому ринку між національними товаровиробниками. Вона посилює диференціацію країн на розвинуті й слаборозвинуті, на багаті та бідні. Економічно могутні країни, регіональні інтеграції в змозі проводити зовнішню політику з позиції сили та істотно впливати на міжнародні економічні відносини для обстоювання своїх національних інтересів. Країни з низьким рівнем розвитку змушені пристосовуватись до такого порядку і формувати свою зовнішню політику або на підставі

реальних економічних можливостей, або об'єднуватись у регіональні економічні інтеграції.

Зовнішня економічна політика (ЗНП) – це комплекс заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування національної економіки в системі світового господарства.

Зовнішньоекономічна політика – це політичний курс дій суб'єктів зовнішньоекономічних відносин і діяльності, або політична стратегія суб'єкта в реалізації його зовнішньоекономічних інтересів. Для неї характерно:

1. Установлення і реалізація цілей ЗЕП (якщо за стратегічною метою і внутрішня, і зовнішня економічна політика держави можуть практично збігатися, то за засобами реалізації – відрізняються).

2. Визначення національних інтересів держави та їх узгодження з інтересами інших держав, яке може бути як стихійно-ринковим, конкурентним, так і ринково регульованим.

3. Національне організаційно-інституційне і теоретично-концептуальне забезпечення ЗЕП (правова, організаційна структура та інфраструктура національних ринкових відносин, відповідна теоретична концепція міжнародних економічних відносин, ключові вектори МЕР).

У цілому **міжнародна економічна політика** має більший вплив на розвиток **міжнародних економічних відносин**, ніж **внутрішня політика** – на розвиток **національної економіки**, оскільки національна економічна система у більшості країн складалася протягом тривалого часу і набула ознак самодостатності. Тому раптова зміна внутрішньої економічної політики не може відразу змінити напрям її розвитку. Світове господарство склалося пізніше і ще знаходиться на стадії формування, тому помітно реагує на зміни економічної політики. Крім того, міжнародні економічні відносини функціонують на більш відповідальному рівні дотримання правових і договірних норм, порушення яких мають значно помітніші і відчутні наслідки.

2.4. Суб'єкти, об'єкти та механізми МЕР

Міжнародна економічна політика – це сукупна політична діяльність основних суб'єктів міжнародних відносин: інтегрований процес, виражений у діяльності держав та інших легітимних і загальноновизнаних органів та організацій світового масштабу.

Держави – наймогутніші й організовані суб'єкти, які зосередили у своїх руках основні засоби впливу на міжнародне життя. Тільки держава наділена суверенітетом, тільки у держави існують реальні можливості застосування сили в міжнародних відносинах. Саме через державу народи й нації організовано представляють свої інтереси на світовій арені. Жодне розвинуте суспільство не може існувати поза державою, яка необхідна для

організації внутрішнього і міжнародного життя. Держави визначають і контролюють діяльність інших учасників міжнародних зв'язків – адміністративних одиниць (область, край, регіон), громадських організацій, фірм, компаній, індивідів. Існують також і нетипові державні суб'єкти міжнародних відносин (наприклад, Ватикан).

Національна держава шляхом створення союзів та коаліцій, двосторонніх та багатосторонніх зв'язків підтримувала баланс сил та інтересів у міжнародній системі, забезпечуючи тим самим необхідний порядок і стабільність. Але процес глобалізації вніс радикальні зміни у становище і статус держави, змусивши її адаптуватися до мінливого і взаємозалежного світу.

Наразі виникли нові типи держав – **віртуальні держави**, мікродержави, де більше не існує чіткого поділу на зовнішні та внутрішні справи. Державна влада дедалі частіше і в більшому обсязі мусить передавати частину своїх функцій наднаціональним структурам, ділити з ними свої управлінські функції, а отже, й створювати нові моделі **світополітичного управління**.

У ХХІ ст. незбалансованість міжнародних відносин зростає, тому що на міжнародну політичну арену, окрім держав, вийшли також інші самостійні суб'єкти. Це різні соціальні (національні, конфесійні, демографічні тощо) групи, які будують окремі відносини зі своїми прибічниками за кордоном; міжнародні організації, що регулюють ті чи інші відносини між політичними суб'єктами; транснаціональні компанії, що ведуть економічну діяльність у різних країнах; усілякі корпоративні структури (ЗМІ, громадські організації, туристичні фірми, терористичні угруповання тощо) та навіть окремі особи (колишні політики – посередники у врегулюванні конфліктів).

Міжнародні організації виникли у давнину й удосконалювалися з розвитком суспільства. У сучасному світі міжнародні організації забезпечували спілкування держав. Міжнародна організація - це об'єднання держав відповідно до міжнародного права і на підставі міжнародного договору для здійснення співробітництва у політичній, економічній, культурній, науково-технічній, правовій та інших сферах. Вона має для цього систему органів, певні права й обов'язки, обумовлені правами й обов'язками держав-учасниць. Міжнародні організації поділяють на два типи: 1) міжнародні, або міжурядові; 2) неурядові.

Ці типи мають свої особливості й ознаки, а також види: політичні; економічні; воєнно-стратегічні; громадські; культурні; ідеологічні; науково-технічні.

У практиці міжнародного життя виділяють їх рівні:

- глобальний (наприклад, ООН);
- регіональний (ЄС, ОАД);
- надрегіональний (Рух неприєднання);

– двосторонній (наприклад, організація «Україна –США»).

Варто зазначити, що багаторівневність – це одна з істотних рис сучасних міжнародних відносин. У свою чергу неурядові організації, що відрізняються складнішою організаційною структурою, можуть бути змішаними, тобто можуть охоплювати і неурядові структури, і громадські організації, і навіть окремих індивідуальних членів.

Нині у світі існує понад шість тисяч міжнародних організацій, які є складовими елементами народжуваного глобального громадянського суспільства. Центральне місце в системі цих організацій посідає Організація Об'єднаних Націй. ООН об'єднує 192 країни світу. Вищим органом ООН є Генеральна Асамблея. Проблемами забезпечення миру займається Рада Безпеки, до якої входять 15 членів – п'ять постійних (США, Великобританія, Франція, Росія, Китай) і десять непостійних, які змінюються кожні два роки. До структури ООН входять Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародне агентство з атомної енергетики (МАГАТЕ), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО), Міжнародний суд ООН та ін. Ці організації органічно влилися у систему міжнародних відносин і як самостійні організації.

2.5. Основні концепції та структурні рівні МЕР: мега-, мета-, макро-, мезо- та мікрорівні

Згідно з методологією економічної науки економічну політику поділяють на **мікроекономічну** – пов'язану з державним регулюванням ринків і галузей, та **макроекономічну** – спрямовану на досягнення загальних економічних цілей. Макрорівень представлений відкритими економіками розвинутих країн; країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою. **Мегарівень** є адекватним міжнародній економіці як цілісності. **Міжнародні економічні відносини пов'язують країни у цілісну та суперечливу систему.**

У межах цієї широкої кваліфікації існує детальніший поділ за цілями економічної політики або інструментами, що використовуються в процесі її здійснення.

Залежно від часового діапазону дії, тривалості періоду, на який розраховано заходи, розрізняють **короткострокову** та **довгострокову** економічну політику. Довгострокова політика характерна для відносно сталих умов економічного життя. Це дає змогу окреслити лінію поведінки на тривалий період і більш-менш дотримуватися її. Нестійкість економічних процесів, непередбачуваність внутрішніх і зовнішніх умов здійснення господарської діяльності змушують віддавати пріоритет короткостроковій економічній політиці, за якої спрямованість економічних дій розрахована приблизно на рік чи навіть на декілька місяців.

Суттєве значення для дослідження структурних рівні МЕР має **принцип ієрархічності**. Суть його полягає в тому що система міжнародної економічної політики є багаторівневою, складно структурованою. Між рівнями та елементами ієрархічних систем існують складні вертикальні та горизонтальні зв'язки. Систему вищого рівня формують елементи нижчого рівня, що втрачають самодостатній характер і визначаються «колективними» змінними, які в синергетиці прийнято називати параметрами порядку. Саме вони виражають у стислому вигляді глибинну сутність і цілі – атрактори системи.

З таких параметрів порядку впливає принцип підпорядкування, коли зміна параметрів порядку синхронно диригує поведінкою елементів нижчого рівня. У глобальній економічній системі знаходимо безліч подібних прикладів (світові ціни, обмінні курси провідних валют, котирування акцій на міжнародних біржах тощо).

Принцип нелінійності коротко формулюється так: сума впливів на систему не дорівнює сумі результатів цих впливів. Слід зазначити, що такі принципи в економічній науці сформулював В. Парето ще на початку ХХ ст. Нелінійна методологія сприяє виявленню і структуризації загальних закономірностей систем, що еволюціонують (розвиваються), самореалізуються, в результаті відбувається народження нових систем і нової економічної політики.

Принцип незамкнутості (відкритості) означає неможливість знехтувати взаємодією системи зі своїм оточенням. У системі міжнародної економічної політики ці принципи набувають тотального значення, тому що практично не існує жодної закритої економічної системи, яка б тією чи тією мірою не взаємодіяла із зовнішнім середовищем. На відміну від закритої економіки, агенти відкритої економіки беруть участь у міжнародному обміні товарами та послугами, переміщенні грошей, капіталів та робочої сили.

Учені-аналітики доводять динаміку відкритості економічних систем. Нестійкість системи проявляється в тому, що її стан, траєкторія чи програма є нестійкими, якщо будь-які навіть найменші відхилення від них з часом збільшуються. Такі нестійкі стани прямо корелюють з точками біфуркації, слабкі коливання можуть впливати на вибір поведінки системи, що визначатиме її подальшу траєкторію.

Однак, важливо брати до уваги і проблеми стабільності (стійкості) системи, її стаціонарного стану, що є переважаючим в економічних процесах. Ідеться про два різновиди стійкості – динамічну та структурну.

У загальнонауковій методології широко застосовується також аналіз статистичної поведінки динамічних систем з урахуванням як детермінованих, так і стохастичних (випадкових) компонентів. Конкретно наукова методологія міжнародної економічної політики пов'язана з

визначенням спрямованості економічних систем та їхньої динаміки у просторі й часі, їхнього суспільно-історичного поступу.

Одним з яскравих прикладів методології прикладних досліджень є глобальна модель світового господарства на 1970-2000 рр., побудована під керівництвом лауреата Нобелівської премії, американського економіста В. Леонтьєва. За базову модель було взято світову **міжрегіональну модель** «затрати–випуск». Вона стала основою для розроблення базисних та альтернативних сценаріїв світового економічного розвитку. Експерти-економісти доводять, що багато з розрахованих у моделі показників щодо темпів і пропорцій світового економічного розвитку знайшли своє підтвердження в реальних параметрах 2000 року. Зокрема, це стосується динаміки економічного зростання розвинутих країн, і країн, що розвиваються, структури світового експорту, питомої ваги експорту в світовому валовому продукті, структурних зрушень в економіці різних країн та економічних диспропорціях.

Таким чином, методологія міжнародної економічної політики має в своєму розпорядженні необхідний інструментарій для більш-менш адекватної оцінки поточного стану та виявлення головних **мегатенденцій** світового господарського розвитку.

Основні терміни

Національна економічна політика, зовнішньоекономічна політика, структурні рівні міжнародної економічної політики, міжрегіональна модель, принцип нелінійності, принцип не замкнутості, принцип ієрархічності в структурі МЕР.

Контрольні питання

1. Варіативність економічних політик.
2. Які особливості сучасних макроекономічних політик?
3. Типологія сучасних макроекономічних політик.
4. Макроекономічна політика країн із розвинутою економікою.
5. Макроекономічна політика країн із перехідною економікою.
6. Макроекономічна політика країн, що розвиваються.

Питання для самостійного вивчення

1. Особливості макроекономічних політик провідних країн світу.
2. Зміни у макроекономічній політиці України.
3. Міжнародна економічна політика як продовження державної (національної) економічної політики в міжнародних відносинах, у глобальному середовищі.
4. Об'єкти та механізми міжнародної економічної політики.

Тема 3. Теоретичні засади міжнародної координації економічної політики

План

- 3.1. Суть міжнародної координації економічної політики (МКЕП).
- 3.2. Основні форми міжнародної координації економічної політики.
- 3.3. Інституційні механізми координації економічної політики.

3.1. Суть міжнародної координації економічної політики (МКЕП)

Міжнародна координація економічної політики – це процес взаємного узгодження заходів національної політики зацікавленими учасниками задля спільного регулюючого впливу на економічні процеси інтернаціонального чи регіонального рівнів. Об'єктами міжнародної координації економічної політики можуть бути:

- **цілі економічної політики.** Учасники об'єднуються навколо спільних для всіх зацікавлених сторін можливих результатів координування з метою погодити на основі компромісу ті цілі економічної політики, які викликають певні суперечності, тощо;
- **інструменти економічної політики.** Від того, наскільки правильним буде вибір економічними суб'єктами механізмів реалізації економічної політики, наскільки ці механізми відповідають характеру існуючих економічних умов, багато в чому залежить і можливість досягнення поставлених цілей;
- **інформація.** Обмін інформацією, порядок її оприлюднення, зберігання тощо значно посилює ефект спільної економічної політики, підвищує можливості її учасників для досягнення результатів порівняно з тими суб'єктами міжнародної економічної діяльності, які такою інформацією не володіють;
- **терміни, масштаби та форми проведення заходів координування.**

Названі об'єкти координації є, по суті, елементом наукового обґрунтування майбутньої скоординованої економічної політики. Наприклад, одним із наукових принципів заходів регулювання є їх узгодженість у часі, зважаючи, зокрема, на те, що об'єктивною закономірністю економічних процесів є наявність ефектів запізнення впливу інструментів економічної політики на ціль регулювання (ефект лага економічної політики), часова різниця у взаємодії цілі та інструментів регулювання для різних форм економічної політики.

3.2. Основні форми міжнародної координації економічної політики

На сучасному етапі розвитку, зважаючи на сучасну економічну практику, координація економічної політики може набувати як дво- (дві

країни, що домовляються про скоординовані заходи), так і багатосторонньої (учасниками скоординованої економічної політики є три і більше країн) форм. Особливістю сучасного етапу розвитку світової економіки є **координація економічної політики на багатосторонній основі за допомогою різноманітних міжнародних інститутів**. До останніх, як правило, належать такі:

- **організаційні структури**: міжнародні організації, установи, конференції тощо, якими розробляються координуючі заходи і які, як правило, власне і координують та контролюють дії учасників;
- **сукупність законів, норм, правил, традицій** тощо, які зумовлюють спільні «правила гри» для учасників координації економічної політики і багато в чому визначають її характер та зміст.

Найвагоміші причини що зумовлюють підвищення ролі міжнародних інститутів у процесах координування економічної політики:

- **ускладнення системи міжнародних економічних відносин** на основі поглиблення міжнародного поділу праці, інтернаціоналізації та глобалізації економічних процесів. Як результат – нова якість міжнародного господарства, посилення ступеня взаємопроникнення економічних суб'єктів різних національних економік та підвищення на цій основі їх взаємозалежності, ускладнення можливості вирішення існуючих соціально-економічних проблем силами однієї країни;
- **збільшення кількості власне соціально-економічних проблем**, їх модифікація під впливом інтернаціоналізації економічних процесів, що вимагає принципово інших механізмів їх розв'язання, до того ж часто таких, що базуються виключно на необхідності координуючих дій з іншими співучасниками міжнародного суспільства;
- **посилення ролі фактора часу** для реалізації цілей національної економічної політики та вирішення існуючих проблем в умовах високої динаміки розвитку соціально-економічних процесів під впливом процесів НТР і глобалізації. Реалізація спільних заходів за допомогою міжнародних інститутів дозволяє економити час для узгодження економічної політики зацікавленими сторонами;
- **виконання міжнародною організацією ролі своєрідного «арбітра»** під час розв'язання можливих протиріч між сторонами, що значно збільшує можливість досягнення консенсусу з принципових питань координованої економічної політики;
- **зменшення «ціни» розробки та реалізації узгоджувальних заходів** за рахунок певної економії на витратах, наприклад,

витратах для інформаційного чи організаційного забезпечення координації економічної політики учасників тощо.

3.3. Інституційні механізми координації економічної політики

Регулювання міжнародної торгівлі товарами, послугами і продуктами інтелектуальної власності на міждержавному рівні відбувається через спільно прийняті урядами різних країн правові положення, норми, процедури, погодження взаємних зобов'язань, рекомендації. Ці процеси здійснюються на основі компромісів у домовленостях у сфері економічної політики і практики, що відображають інтереси країн-учасниць.

Регулювання націлене на створення певних передумов, що сприяють подальшому розвитку світогосподарських зв'язків між зацікавленими державами, зокрема шляхом досягнення стабільності й передбачуваності режиму доступу на товарні ринки. Основними напрямками багатостороннього регулювання світової торгівлі в сучасних умовах є такі:

- створення зацікавленими державами договірно-правової основи торговельно-економічних відносин;
- вироблення домовленостей щодо застосування на національному рівні комплексу торговельно-політичних заходів впливу на світогосподарські зв'язки, визначення рамок і можливостей використання окремих інструментів торговельної політики;
- формування й подальший розвиток міжнародних інститутів, що сприяють досягненню домовленостей і розв'язання спірних проблем;
- обмін інформацією і досвідом організації торговельно-економічних зв'язків.

Економічна політика і проблеми світової економіки є об'єктом діяльності багатьох регіональних та глобально-універсальних інститутів, як міждержавних, так і неурядових. Усі вони утворюють систему міжнародних організацій, що здійснює координацію і багатостороннє регулювання міждержавних торговельно-економічних відносин

Так, орієнтири зовнішньої політики та міжнародної безпеки України визначені у різних стратегічних документах. До стратегічних документів слід віднести Коаліційну угоду, Стратегію національної безпеки України, Военну доктрину України, Стратегію сталого розвитку «Україна — 2020», Угоду про асоціацію з ЄС, Меморандум з МВФ, Хартію про особливе партнерство між Україною та НАТО, Національну стратегію у сфері прав людини, Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року, Концепцію популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі.

У 2017 р. за напрямом економічної дипломатії було досягнуто певних позитивних зрушень порівняно з попереднім роком. Продовжилась робота з інституційної розбудови, а також посилено стратегічне бачення – прийнято Національну експортну стратегію України. Уряд поряд із розвитком європейського напрямку проводив цілеспрямовану політику із запровадження або відновлення торгово-економічної та інвестиційної кооперації з Китаєм, Індією, країнами Західних Балкан та Близького Сходу. Окремі інструменти економічної дипломатії отримали політичну підтримку з боку Президента України та Прем'єр-міністра України.

У 2017 р. було ухвалено низку документів та програм, які можна віднести до рамково-стратегічних або операційних, що були розроблені на виконання існуючих стратегічних приписів. У лютому було затверджено Доктрину інформаційної безпеки України, а в липні – Енергетичну стратегію України до 2035 року. Обидва документи частково формують та уточнюють засади формування і реалізації зовнішньої політики та безпеки.

Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затверджений 3 квітня 2017 р., містить низку цілей і заходів у сфері економічної й енергетичної дипломатії, європейської та євроатлантичної інтеграції.

У грудні 2016 року Урядом було затверджено Експортну стратегію України – Дорожню карту стратегічного розвитку торгівлі 2017 – 2021 рр. План дій з виконання Дорожньої карти визначає 56 завдань та передбачає участь близько 40 державних і недержавних інституцій.

Важливим стратегічним документом є Угода про асоціацію між Україною та ЄС, затверджений план заходів щодо виконання Угоди, а також включає узгоджені з ЄС дорожні карти.

На регіональному та двосторонньому рівні є поодинокі ініціативи, які можуть сприяти формуванню стратегічного чи привілейованого партнерства. Наприклад, певним стратегічним дороговказом відносин України та країн Балтії може вважатись Спільна заява Прем'єр-міністрів України, Естонської Республіки, Латвійської Республіки та Литовської Республіки, ухвалена в квітні 2017 р.

Низка середньострокових міждержавних планів дій на 2017–2019 та 2017–2020 рр. (Туреччина, Білорусь) вказують на формування довгострокового горизонту планування. Стратегічний характер також убачається у тематичній спрямованості Плану дій Україна – КНР щодо реалізації ініціативи спільної побудови «Економічного поясу Великого шовкового шляху» та «Морського шовкового шляху XXI ст.».

Основні терміни

Координація міжнародної економічної політики, інструменти координації міжнародної політики, міжнародні інститути, міжнародні та глобальні виміри, організаційні структури, стратегічні документи.

Контрольні питання

1. Об'єкти міжнародної координації економічної політики.
2. Визначте міжнародні інститути координації міжнародної політики.
3. Які особливості сучасного етапу розвитку світової економіки?

Питання для самостійного вивчення

1. Міжнародні та глобальні виміри координації економічної політики.
2. Причини і фактори міжнародної координації економічної політики.
3. Негативні фактори МКЕП.

Тема 4. Світогосподарське середовище міжнародної економічної політики

План

- 4.1. Сутність генетичних і структурних міжнародних зв'язків. Якісний і кількісний аспекти системи міжнародних економічних відносин.
- 4.2. Головні тенденції розвитку світового господарства.
- 4.3. Міжнародна виробничо-інвестиційна сфера. Ринкова структура міжнародної економічної системи.
- 4.4. Світовий ринок товарів і послуг, глобальний фінансовий ринок, міжнародний ринок праці, ринок технологій, ноу-хау, патентів, ліцензій.

4.1. Сутність генетичних і структурних міжнародних зв'язків. Якісний і кількісний аспекти системи міжнародних економічних відносин

Існування, функціонування і розвиток будь-якого явища залежить як від внутрішньої будови, внутрішніх рушійних сил, так і від умов, які впливають на це явище ззовні. Середовище міжнародної економіки може бути визначене як система умов і факторів існування міжнародних економічних зв'язків. Таке середовище можна поділити на внутрішнє та зовнішнє.

Внутрішнє середовище міжнародної економіки – це внутрішня будова системи міжнародних економічних відносин, що разом з її законами функціонування і розвитку може бути представлена як набір таких елементів:

- зовнішньоекономічна діяльність країн та їх суб'єктів;
- управління міжнародними економічними процесами, регулювання міжнародної економічної взаємодії;

- форми і рівні міжнародних економічних відносин; внутрішні закони розвитку міжнародної економіки, тобто ті явища і процеси, що відбуваються у світовій економіці і мають чітко виражений причинно-наслідковий характер.

Зовнішнє середовище міжнародної економіки – це система зовнішніх умов, у яких розвиваються міжнародні економічні відносини, та система факторів, що формують мікро- та макромотивацію поведінки суб'єктів світогосподарської взаємодії та визначають ефективність їх участі у МПП. Зовнішнє середовище має певну структуру. За характером воно поділяється на:

- умови й фактори прямої (безпосередньої) дії;
- умови й фактори непрямой (опосередкованої) дії.

Фактори безпосередньої дії характеризуються тим, що міжнародні економічні відносини без них не можуть функціонувати (міжнародні організації, торгові представництва, міжнародні правові норми). Навколишнє середовище міжнародних економічних відносин як система факторів безпосереднього впливу на існування та розвиток світової економіки називається інфраструктурою міжнародних економічних відносин.

Завданням інфраструктури є забезпечення безперешкодного функціонування об'єктів і суб'єктів міжнародної економіки та спрямованість на оптимізацію їх взаємодії. Фактори непрямой дії характеризуються тим, що їх зміни безпосередньо й одразу не впливають на розвиток міжнародних економічних відносин (розробка нових родовищ корисних копалин, політичні непорозуміння, наукові відкриття, збільшення чи зменшення народжуваності тощо). За сферами впливу зовнішнє середовище міжнародної економіки поділяється на:

- природно-географічне;
- політико-правове;
- економічне;
- соціально-культурне.

4.2. Головні тенденції розвитку світового господарства

Однією з визначальних особливостей світового господарства, починаючи з другої половини ХХ століття, є інтенсивний розвиток міжнародних економічних відносин. В основі цих процесів – міжнародний поділ праці, його поглиблення і розширення. *Суть його полягає в спеціалізації країн на випуску певних виробів із метою задоволення своїх потреб і потреб країн-партнерів.* Міжнародний поділ праці – це найвищий ступінь розвитку суспільного поділу праці, раціональна сфера його використання в рамках національних господарств.

Паралельно й у взаємозв'язку з міжнародним поділом праці відбуваються такі процеси:

- інтернаціоналізація виробництва;
- зростання рівня відкритості національних економік;
- розвиток інтеграційних процесів;
- розвиток і зміцнення регіональних міжнародних структур.

Указані процеси мають суперечливий, діалектичний характер. В аналізі міжнародних економічних відносин ці проблеми набувають винятково важливого методологічного значення. Діалектика міжнародних економічних відносин полягає, *по-перше*, в тому, що тенденція до економічної самостійності, зміцнення національних господарств окремих країн приводить у підсумку до зростаючої інтернаціоналізації світового господарства, відкритості національних економік, поглиблення міжнародного поділу праці.

По-друге, посилення інтеграційної спрямованості розвитку продуктивних сил вступає в суперечність з обмеженими можливостями реалізації цієї тенденції, в тому числі через відмінності у рівнях розвитку окремих країн і регіонів. Указані дві взаємообумовлені тенденції формують суперечливий комплекс економічних відносин між окремими країнами, регіональними об'єднаннями й окремими підприємствами та корпораціями.

Усе це пояснює той факт, *що розвиток світового господарства відбувається стрибкоподібно*. В одному випадку переважає тенденція до розділу єдиного світогосподарського механізму під впливом розподілу і перерозподілу ресурсів крупними монополістичними угрупованнями. Цей етап припадає на період із кінця XIX століття і до кінця 50-х років XX століття. В іншому випадку домінувала тенденція до об'єднання в торговій, виробничій, кредитно-фінансовій й інших сферах, що є характерним для другої половини XX і початку XXI століття. Таким чином, можна констатувати наступне: світове господарство ввійшло в XXI століття незрівнянно більш цілісним, інтегрованим, динамічним і передбачуваним порівняно навіть із серединою XX століття.

В умовах інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу практика організації замкнутих національних анклавів, чи навіть у межах певної групи країн, виявилася надто неефективною. У світовому господарстві це й обумовило інтенсифікацію інтеграційних процесів, формування транснаціональних корпорацій (ТНК), міжнародних кредитно-фінансових інститутів тощо. Усе це дало змогу підвищити загальну ефективність національних економік, зміцнити матеріально-технічну базу ринкового господарства, підвищити ефективність практично всіх форм реалізації МЄВ.

Сучасне світове господарство характеризується інтенсивним рухом товарів і послуг, капіталів, робочої сили. До початку 90-х років воно

базувалося на двох суспільно-економічних системах – капіталістичній і соціалістичній, які формували специфіку МЄВ у кожній із них. У результаті трансформацій, які відбулися в країнах Центрально-Східної Європи, переходу їх до ринкової економіки паралельно й у взаємозв'язку реалізуються об'єктивні процеси їх інтеграції у світове господарство.

Останні три етапи світового господарства в економічній літературі (і не тільки) характеризуються як період розвитку глобалізаційних процесів, суть яких з економічної точки зору полягає в лібералізації й інтеграції ринків товарів, капіталів і робочої сили в єдиний світовий ринок.

Глобалізація сьогодні є одним з найбільш впливових факторів, які визначають майбутнє планети. Водночас, як і кожне соціально-економічне явище, це суперечливий процес. З одного боку, завдяки глобалізації все чіткіше проявляються всеохоплюючі переваги міжнародного поділу праці, нарощується економічний потенціал, підвищується рівень виробництва, поліпшується якість життя. З іншого боку, глобалізація не тільки приносить вигоди, але і створює проблеми, причому часто досить серйозні.

По-перше, лівова частина прибутків дістається багатим країнам, збільшуючи нерівність і породжуючи конфлікти. **По-друге**, в результаті зростання взаємозалежності національних економік підвищується рівень регіональної і глобальної нестабільності. **По-третє**, поступово контроль над національними економіками переходить від суверенних урядів до більш впливових держав, транснаціональних корпорацій і міжнародних організацій. Згадане – тільки видима частина айсберга негативних наслідків глобалізації.

Ураховуючи плюси і мінуси, які несе із собою глобалізаційний процес, важко, а то і неможливо, підрахувати його сумарний результат. Цілковито очевидно, що він залежить від порядку у світовому співтоваристві, і якщо світ роздирають суперечності, зрозуміло, що домінує тенденція до конфронтації. Тож у цій ситуації буде переважати негативний ефект глобалізації. І навпаки: якщо переважає тенденція до співпраці, формується середовище, в якому збільшується можливість мінімізації негативних проявів глобалізації і стимулювання її переваг. Таким чином зростає вірогідність сукупного позитивного ефекту.

4.3. Міжнародна виробничо-інвестиційна сфера.

Ринкова структура міжнародної економічної системи.

Одним із головних елементів структури світового господарства є **міжнародна науково-виробнича сфера**, що включає інтернаціональні **науково-технічні і виробничо-інвестиційні** комплекси і системи. Міжнародна виробнича сфера являє собою сукупність виробничо-інвестиційних і фінансово-кредитних зв'язків, що складаються між окремими особами, державами і регіонами в процесі вивозу капіталу,

діяльності ТНК, розвитку міжнародної спеціалізації і кооперування виробництва, створення спільних підприємств і вільних економічних зон.

Визначну роль в реалізації регуляторної міжнародної політики виробничо-інвестиційної сфери виконують міжнародні економічні організації. Це міжнародні та регіональні валютно-кредитні й фінансові організації, створені на основі міждержавних угод з метою регулювання МЄВ, у тому числі валютно-кредитних і фінансових. До них відносяться: Міжнародний валютний фонд, Всесвітній банк, а також регіональні банки розвитку, валютно-кредитні і фінансові організації ЄС.

Типи інтеграційних об'єднань:

- угоди про економічне і торговельне співробітництво;
- зони вільної торгівлі;
- митні союзи;
- загальний ринок;
- економічні союзи.

Відносини між окремими елементами світового господарства складають певні рівні. **Міжнародний рівень** складають відносини між державами, він регулюється міжнародними правилами і нормами. **Транснаціональний рівень** складають відносини потоків, що виходять за межі національних кордонів, це сфера діяльності фірм і груп з їх внутрішніми системами інформації.

Міжнародній рівень включає наступні принципи: принцип розвитку МЄВ; принцип мирного урегулювання суперечок; принцип мирного співіснування; принцип взаємоповаги; принцип взаємодопомоги; принцип недопущення дискримінацій; принцип невтручання у внутрішні справи держав. Національний рівень включає принципи функціонування МЄВ конкретної держави. До них відносяться: суверенітет, свобода, рівність, верховенство закону, захист інтересів, еквівалентність обміну.

У соціально-економічному плані світове господарство неоднорідне. Провідне місце в ньому займають промислово розвинуті західні країни. Особливе місце займають країни, що розвиваються, у економіках яких багато в чому зберігається залежний характер від індустріальних розвинутих країн. Велику специфіку у своєму розвитку мають східноєвропейські країни з перехідною економікою й інші держави. У цілому, світове господарство являє собою складне соціально-економічне утворення.

Суть міжнародної інвестиційної діяльності полягає у перенесенні за кордон процесу створення продукції. Це пояснює поєднання економічних інтересів суб'єктів міжнародної економічної діяльності, що експортують та імпортують іноземні інвестиції. Міжнародне інвестування є процесом вилучення частини капіталу з національного обігу в цій країні й переміщення його в товарній чи грошовій формі у виробничий процес та обіг іншої країни.

Причинами значного зростання обсягів міжнародної інвестиційної діяльності є:

- прискорення темпів економічного та науково-технічного розвитку;
- перенесення виробництва трудомісткої продукції в країни, що розвиваються (це дозволяє знижувати витрати виробництва за рахунок дешевшої робочої сили);
- укладення капіталу;
- в добувній галузі за кордоном, що забезпечує постійні джерела сировини;
- в обробну промисловість розвинутих країн, що дозволяє долати митні бар'єри;
- перенесення шкідливих для навколишнього середовища виробництв в інші країни, в першу чергу, у країни, що розвиваються.

Міжнародна інвестиційна діяльність здійснюється у формі вивозу підприємницького капіталу. Прямі інвестиції забезпечують контроль інвестора над об'єктами інвестування, а *портфельні інвестиції* не забезпечують такого контролю.

Головні сучасні тенденції міжнародної інвестиційної діяльності:

- перевищення обсягами зарубіжної продукції ТНК обсягів світової торгівлі;
- позитивна динаміка прямих іноземних інвестицій (більш ніж чотирикратне збільшення за кожне десятиліття з кінця ХХ ст.);
- домінування прямих іноземних інвестицій, США, ЄС і Японії, частка яких становить 4/5 від загальносвітового обсягу;
- рух капіталу відбувається в багатьох напрямках, багато країн є одночасно експортерами й імпортерами капіталу;
- збільшення частки прямих інвестицій порівняно з портфельними;
- істотні зміни у галузевій структурі вивозу капіталу (у першій половині ХХ ст. капітал вкладався переважно в добувній галузі, потім – в обробну промисловість і торгівлю, а з останньої третини ХХ ст. – переважно у новітні технології і сферу послуг).

4. 4. Світовий ринок товарів і послуг, глобальний фінансовий ринок, міжнародний ринок праці, ринок технологій, ноу-хау, патентів, ліцензій

Світовий ринок є сферою міжнародної рівноваги попиту і пропозиції на товари, що експортуються й імпортуються країнами:

- розміри експорту визначаються розмірами надлишкової пропозиції;
- розміри імпорту – розмірами надлишкового попиту;

– наявність надлишкових пропозиції і попиту встановлюється в процесі порівняння внутрішніх рівноважних цін на однакові товари в різних країнах, що відбувається на міжнародному ринку;

– ціна, за якою здійснюється міжнародна торгівля, знаходиться між мінімальною і максимальною внутрішніми цінами рівноваги, що мають місце в країнах до початку торгівлі;

– з одного боку, зміна світової ціни веде до зміни кількості товарів, що експортуються й імпортуються на світовому ринку, з іншого – зміна кількості товарів, що експортуються й імпортуються, приводить до зміни світової ціни.

Таким чином, світовий ринок став закономірним результатом розвитку заснованих на поділі праці внутрішніх і національних ринків товарів, які вийшли за державні кордони. Проста модель світового ринку показує основні функціональні взаємозв'язки між внутрішнім попитом і пропозицією та попитом і пропозицією товарів на світовому ринку, визначає кількісні обсяги експорту й імпорту, а також рівноважну ціну, за якою здійснюється торгівля.

Міжнародна торгівля характеризується сукупним товарообігом між усіма країнами світу, який розраховується додаванням лише обсягів експорту. Зовнішня торгівля складається з оплачуваного вивозу (експорту) й оплачуваного ввозу (імпорту товарів).

За критерієм товарної спеціалізації виділяються такі види міжнародної торговельної діяльності:

- торгівля готовою продукцією;
- торгівля машинами й обладнанням;
- торгівля сировиною; торгівля послугами.

Зазначені види міжнародної торговельної діяльності характеризуються:

- змінами структури товарообігу за рахунок зростання до 70% частки готових виробів, зниження частки продовольства й сировини до 30%, крім палива;
- щорічним оновленням на 1/3 номенклатури продукції обробних галузей (особливо електроніки); зростанням темпів торгівлі машинами й устаткуванням на основі розвитку внутрішньогалузевих зв'язків і розширення міжнародного виробничого кооперування (у межах ТНК здійснюється до 1/3 всього імпорту та 3/5 торгівлі комплектуючими);
- зростанням частки взаємної торгівлі розвинених країн (більше 70% міжнародної торгівлі);
- розширенням ринку наукової продукції, патентів, ліцензій, ноу-хау, збільшенням експорту й імпорту послуг.

Патент – свідоцтвом інтелектуальної власності, захищає авторські права на винахід. Оформляється документом, виданим компетентним державним органом на певний термін винахіднику.

У сучасних умовах ринкового господарювання широко розвивається міжнародний обмін ліцензіями. До складу ліцензії при продажу технічних розробок на нововведення можуть входити: технічна документація на зразки конструкції чи технологічний процес, патенти і патентні заявки, частково «ноу-хау». Сьогодні це головна форма науково-технічного обміну між країнами.

Основним фактором, який впливає на зміну структури світового ринку є науково-технічний прогрес. Науково-технічні послуги вносять радикальні зміни до системи міжнародної кооперації, розподілу суспільних ресурсів, передусім робочої сили та капіталів. Причому ці зміни є взаємно пов'язаними. Так потреба в збільшенні послуг у сферах комп'ютерно-інформаційних технологій, телекомунікацій, кредитно-фінансовому, страховому секторах, торгівлі, автосервісі зумовили приплив до них як додаткової робочої сили, так і інвестицій. Водночас ці процеси потребують постійного удосконалення як національної так і міжнародної економічної політики

Основні терміни

Внутрішнє середовище міжнародної економіки, зовнішнє середовище, світовий ринок, місцевий ринок, регіональний ринок, основи світового ринку, структура світового ринку, об'єкти світового ринку, суб'єкти світового ринку, сегменти світового ринку, інфраструктура світового ринку, тенденції розвитку світового ринку, міжнародна торгівля, міжнародна науково-виробнича сфера, науково-технічні та виробничо-інвестиційні, патенти, ліцензії, право інтелектуальної власності.

Контрольні питання

1. Дайте загальну характеристику середовища міжнародної економічної політики.
2. Як впливають генетико-структурні зв'язки світового господарства на міжнародну економічну політику?
3. У чому полягають позитивні та нормативні аспекти науки про світове господарство?
4. Розкрийте значення ринкової парадигми у формуванні системи міжнародної економічної політики.
5. Опишіть механізм реалізації МЕР основними суб'єктами міжнародної економічної політики.

6. Чим зумовлюються особливості МЕР у різних формах міжнародних економічних відносин?
7. Які критерії спеціалізації міжнародної торговельної діяльності?
8. Які фактори впливають на структуру світового ринку?
9. Назвіть передумови зміни міжнародної економічної політики.

Тема 5. Теоретичні основи міжнародної торговельної політики

План

- 5.1. Поняття міжнародної торговельної політики. Елементи міжнародної торговельної політики.
- 5.2. Національна торговельна політика.
- 5.3. Координація торговельної політики України. Основні напрями зовнішньоторговельної політики України.

5.1. Поняття міжнародної торговельної політики. Елементи міжнародної торговельної політики

Міжнародна торговельна політика – це сукупність принципів, підходів, засобів регулювання міжнародної торгівлі. Міжнародну торговельну політику науковці розглядають як цілеспрямований вплив держави на торговельні відносини з іншими країнами. Цей вид політики прийнято називати зовнішньоторговельною політикою. Є два основні її види: вільна торгівля і протекціонізм.

Вільна торгівля або, по-іншому, **фритредерство** – це політика мінімального державного втручання в зовнішню торгівлю, яка розвивається на основі вільних ринкових цін, попиту та пропозиції. Основні її переваги:

- завдяки вільній торгівлі, яка базується на принципі порівняльних переваг, світова економіка може досягти більш ефективного розміщення ресурсів і більш високого рівня добробуту;
- надає споживачам можливість вибору благ з ширшого асортименту;
- стимулюючи конкуренцію й обмежуючи монополію, спонукає виробників до підвищення якості товарів і використання сучасних досягнень науки і техніки.

Основні недоліки:

- в умовах слабкої економіки ставить під загрозу національну безпеку країни, сприяє вивозу національного доходу за її межі;
- небезпечна для молодих та слабких неконкурентоспроможних галузей.

Протекціонізм – це державна політика захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції шляхом використання економічних і неекономічних засобів втручання в зовнішню торгівлю. Отже, основне питання торговельної політики – що обрати для забезпечення економічного зростання і добробуту нації: свободу торгівлі чи протекціонізм?

Класичні теорії міжнародної торгівлі відстоюють свободу торгівлі. Критикуючи протекціонізм, прихильники торгівлі без обмежень стверджують, що він шкідливий для національної економіки, оскільки знищує конкуренцію, обмежує можливості споживачів задовольняти свої потреби, призводить до зростання цін. Свобода торгівлі, що ґрунтується на принципі порівняльних переваг, навпаки, сприяє економічному розвитку країни і світової економіки в цілому. Вона уможлиблює міжнародну спеціалізацію і завдяки цьому дає змогу повністю використати потенціал кожної країни для створення багатства, стимулює конкуренцію й бмежує монополію, розширює коло товарів і послуг, пропонованих споживачам, дає позитивні політичні наслідки, оскільки країни стають більше взаємозалежними.

Суттєве значення для розвитку міжнародної торгівлі має **теорія конкурентних переваг** М. Портера, що засвідчує залежність конкурентоспроможності країни на світовому ринку від певних параметрів. Автор доводить, на конкурентоспроможність національної торгівлі впливають:

1) *факторні умови* – конкурентні переваги країни залежать від рівня забезпеченості факторами виробництва певної кількості та якості;

2) *умови попиту* на внутрішньому ринку – стан внутрішнього ринку у взаємозв'язку з потенційними можливостями зовнішнього ринку вирішальним чином впливає на підприємницьку ситуацію. Тут важливо відзначити й національні особливості (економічні, культурні, освітні, етнічні, традиції й звички), які впливають на вихід фірми за кордони країни. Підхід М. Портера передбачає пріоритетне значення вимог внутрішнього ринку для діяльності окремих компаній;

3) *рівень розвитку обслуговуючих галузей та близьких галузей і виробництв* – забезпеченість відповідним обладнанням, існування тісних контактів з постачальниками, комерційними та фінансовими структурами сприяє підвищенню конкурентоспроможності;

4) *стратегії фірми* та конкурентна ситуація – ринкова стратегія та організаційна структура фірм, які передбачають необхідну гнучкість, і достатня конкуренція на внутрішньому ринку є серйозними стимулами для успішного включення в міжнародну торгівлю;

5) *роль уряду* – державна підтримка експортних галузей, надання їм пільгового кредитування та оподаткування, розвиток конкурентного середовища в країні тощо;

б) *випадкові обставини* – зміни умов інвестування, інновації, природно-кліматичні умови, що призводять до коливань витрат виробництва національної продукції щодо світового рівня.

В 50–60-ті рр. ХХ ст. для міжнародної торгівлі була характерна лібералізація. З початку 70-х рр. спостерігалася зворотна тенденція. А на початку ХХІ ст. у світі домінує **поміркований протекціонізм**, здебільшого колективний. Аналітики виділяють декілька форм протекціонізму:

- **колективний** – об'єднання країн проти країн, що не входять в угруповання;
- **селективний**, направлений проти окремих країн або проти окремих товарів;
- **прихований**, здійснюється методами внутрішньої економічної політики;
- **галузевий**, захищає окремі галузі національної економіки.

Протекціонізм, як і вільна торгівля, має свої переваги і недоліки.

Переваги:

- бере під захист слабкі та молоді вітчизняні галузі;
- захищає ринок країни від зарубіжних поставок стратегічних матеріалів і сировини;
- дає змогу використовувати владу держави для підвищення цінової конкурентоспроможності вітчизняних товарів;
- створює умови для поповнення державного бюджету;
- скорочуючи імпорт, сприяє зростанню національного виробництва і зайнятості.

Недоліки:

- призводить до подорожчання вітчизняного виробництва, а отже, і споживання в результаті менш ефективного використання ресурсів;
- гальмує економічне зростання країн;
- спричиняє великі збитки у країнах, товарооборот яких складає значну частину ВВП.

Міжнародна торговельна політика також може проводитись колективно: угрупованнями країн, міжнародними наддержавними торговельними органами. Приклад цьому – Світова організація торгівлі (СОТ) та інші міжнародні інституції. У цьому випадку економічна політика зачіпає якщо не всю світову спільноту, то значну її частину. Це більш розвинена **міжнародна торговельна політика**, порівняно з зовнішньоторговельною політикою. І саме в колективній формі міжнародна торговельна політика виступає все частіше і все владніше.

Так, останнім часом міжнародними торговельними організаціями, особливо СОТ, були прийняті відповідні заходи з лібералізації

міжнародної торгівлі. СОТ регулює міжнародну торгівлю на основі узгоджених принципів поведінки, за яких країни повинні:

- надавати всім країнам, без винятку, однакові торговельні режими і це мають бути режими найбільшого сприяння; крім того, для іноземних товарів має забезпечуватися той самий режим, що і національних;
- постійно шукати шляхи зниження рівня митних тарифів і усунення інших перепон на шляху міжнародної торгівлі;
- використовувати заходи обмеження імпорту лише на основі правил СОТ, відмовитись від протекціонізму як засобу торговельної політики;
- дотримуватись принципу передбачуваності та прозорості торговельної політики, на основі прийнятих ними зобов'язань не збільшувати ставку імпортного тарифу понад установлені межі;
- сприяти конкуренції, відмовившись від використання несправедливих методів торговельної політики (демпінгу, експортної субсидії тощо).

У здійсненні міжнародної торговельної політики використовується дуже багато засобів, вибір яких залежить від її конкретної мети. Причому одна і та сама мета може бути досягнута за допомогою різних засобів або їх комбінуванням. Але в основі будь-якої торговельної політики є ті первинні засоби, практика використання яких налічує вже сотні років. З певною часткою умовності їх можна класифікувати за критеріями належності до **економічних** чи **неекономічних**, **тарифних** чи **нетарифних**, а також інших механізмів регулювання міжнародної економіки. Економічні засоби безпосередньо впливають на рівень цін реалізації товарів. У свою чергу економічні засоби поділяються на **тарифні** та **фінансові**.

5.2. Національна торговельна політика

Незважаючи на лібералізацію сучасної зовнішньоекономічної діяльності, провідну роль у розвитку зовнішньої торгівлі і її регулюванні зберігають за собою держави, які проводять відповідну національну зовнішньоторговельну політику. Зовнішньоторговельна політика – це діяльність держави, спрямована на розвиток і регулювання торговельних відносин з іншими країнами світу з метою зміцнення позицій країни та бізнесу на світовій економічній арені.

Головне завдання зовнішньоторговельної політики будь-якої держави – забезпечення сприятливих умов для ефективної діяльності вітчизняного бізнесу в сфері зовнішньої торгівлі для ефективного розширеного відтворення національної економіки в цілому, забезпечення ефективного економічного зростання та зайнятості. Стратегія

зовнішньоторговельної політики полягає у визначенні її цілей у вирішенні концептуальних, головних для розвитку і регулювання зовнішньої торгівлі питань. Тому в багатьох країнах приймаються відповідні законодавчі акти, пов'язані як із загальними питаннями положення країни в світовій економіці і політиці, так і з більш конкретними питаннями зовнішньоторговельної політики.

Інструменти (методи) державного регулювання зовнішньої торгівлі поділяються на тарифні та нетарифні. Така класифікація цих інструментів вперше була запропонована Секретаріатом ГАТТ у кінці 1960-х рр. Прийнятою тоді угодою нетарифні обмеження (НТО) були визначені як «будь-які дії, крім тарифів, які перешкоджають вільному потоку міжнародної торгівлі». Тарифні методи є найбільш поширеними і постійно використовуваними – у формі імпорتنих і (меншою мірою) експортних мит.

Залежно від напрямку руху товарів мита бувають імпорتنі, експортні і транзитні. При цьому найчастіше застосовуються імпорتنі мита, менше – експортні та транзитні. Відповідно до способу встановлення мит розрізняються:

- адвалорні мита;
- специфічні мита;
- комбіновані мита.

Найбільш поширені в міжнародній торгівлі адвалорні мита. Вони встановлюються у вигляді відсотка від вартості (ціни) товару, що перетинає митний кордон.

Основні **нетарифні заходи (методи)** державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності. Вони являють собою сукупність економічних (крім митного тарифу), адміністративних і технічних заходів, що регулюють вплив на зовнішню торгівлю. При цьому економічні заходи включають контроль митної вартості, валютний контроль, фінансові заходи (пов'язані з **субсидіями, санкціями** й ін.), а також захисні заходи, до яких відносяться особливі види мит (антидемпінгові, компенсаційні, спеціальні) і додаткові митні оподаткування (акцизи, ПДВ, інші податки). Адміністративні заходи включають заборони (ембарго) у відкритому і прихованому вигляді, **ліцензування** (автоматичне і неавтоматичне), **квотування та експортний контроль**.

Класифікація (ЮНКТАД) нетарифних методів регулювання зовнішньої торгівлі (нетарифні обмеження) :

- паратарифні методи;
- заходи контролю за цінами;
- фінансові заходи;
- заходи кількісного контролю;
- заходи автоматичного ліцензування;
- монополістичні заходи;

- технічні заходи.

5.3. Координація торговельної політики України. Основні напрями зовнішньоторговельної політики України

Зовнішньоторговельна політика держави – це система загальнодержавних заходів, спрямованих на оптимізацію торговельного та платіжного балансів країни, досягнення сталого економічного зростання й підвищення національної конкурентоспроможності на світовому ринку. Залежно від масштабів втручання державне регулювання міжнародної торгівлі класифікують як:

- одностороннє, коли інструменти державного регулювання використовуються урядом однієї країни без узгодження з торговими - партнерами;
- двостороннє, коли заходи торгової політики узгоджуються з країнами:партнерами;
- багатостороннє, коли торгова політика узгоджується та регулюється багатосторонніми угодами.

Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Як невід’ємна частина Європи Україна орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку.

В 2017 році в повному обсязі набула чинності Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Положення Угоди, які запрацювали 1 вересня 2017 року – це частини розділів, що стосуються економічного співробітництва, соціальної політики, трудового законодавства, гендерної рівності, здоров’я та безпеки праці, а також громадського здоров’я. Певні положення є суто декларативними і передбачають обмін досвідом, контактами чи розширену співпрацю. Частина з них уже працює, реалізувати іншу частину Україна взялася сьогодні відповідно до встановлених в Угоді термінів.

Набуття чинності цієї Угоди надасть поштовх для співпраці у сфері зовнішньої політики та політики безпеки, юстиції, оподаткування, управління державними фінансами, науки та технології, освіти та цифрових технологій. Економічну частину угоди підписали ще в червні 2014 року. Остаточо ж Європейський Союз завершив ратифікацію Угоди 11 липня 2017 року. З 1 січня 2016 року в нас функціонує поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі з Євросоюзом.

В 2017 році на ЄС припадало 41,1% української торгівлі. Цей показник визначається від загального обсягу зовнішньої торгівлі товарами. Лише півроку 2017 р. зовнішня торгівля товарами та послугами України з країнами ЄС зросла на 22 % порівняно з аналогічним періодом 2016 року.

Основними торговельними партнерами України також залишаються Китай, Туреччина та США. На їх долю припадає відповідно 8,2%, 3,9% та 3,7% зовнішньоторговельного обороту товарів у 2017 році.

У межах Асоціації між Україною та ЄС упроваджена Зона вільної торгівлі, яка передбачає надання квот для українських виробників. **Квота** – це умовний обсяг продукції, який українські аграрії можуть експортувати до ЄС без оподаткування митними платежами. З 1 жовтня 2017 р. лібералізація імпорту до країн ЄС стосується виробників взуття, добрив, мідних та алюмінієвих виробів, електронної апаратури для відтворення зображень, пігментів та препаратів на основі діоксиду титану.

Нульову тарифну ставку на експорт до ЄС встановлено в 2017 р. на мед, виноградний сік, кукурудзу (в тому числі борошно та гранули), ячмінну крупу та борошно з неї, оброблені томати, пшеницю та борошно з неї. Для безмитного експорту існують обмеження за вагою.

У 2017 році імпорт України зріс на 26,4% до 49,6 млрд дол. Імпортує держава переважно продукти паливно-енергетичного комплексу (перероблена нафта та газ), ядерні реактори, котли та наземні транспортні засоби. За оцінками експертів Українського інституту майбутнього, держава має ресурсний потенціал ПЕК, який може забезпечити зниження імпорту паливної продукції.

Зовнішньоторговельний обіг у 2017 році збільшився на 29,8% до 92,8 млрд дол, а сальдо зовнішньої торгівлі товарами залишається від'ємним – 6,3 млрд дол, що більше в 4 рази, ніж у 2016 році. Це свідчить про непокриття витрат на імпорт надходженнями від експорту. Негативний торговельний баланс знаходить своє відображення в уповільненому зростанні економіки. У 2017 році Україна залишається країною сировинного експорту із найбільшим експортером соняшникової олії, напівфабрикатів чорного металу, кукурудзи, залізної руди та пшениці.

Водночас зовнішньоекономічна політика суттєво впливає на економічне зростання. Експерти виділяють три типи економічного зростання.

Експортрозширююче зростання має місце в тих галузях, де зростає обсяг виробництва експортної продукції. Це приводить до розвитку світової торгівлі і зменшення відносної ціни експортної продукції.

Імпортозаміщуюче зростання характерне для зростання обсягу виробництва в галузях, що конкурують з імпортом. Це сприяє зменшенню попиту і цін на імпортовані товари, скороченню міжнародної торгівлі;

Розорююче зростання виникає у випадку, коли підсумкове погіршення умов торгівлі ставить економіку в менш вигідне положення не тільки порівняно з варіантом інвестування в імпортозаміщуючі галузі, а й з вихідним варіантом до початку зростання факторів. Добробут країни при цьому стане меншим, ніж до економічного зростання.

Тому у зв'язку з високим рівнем відкритості економіки України та залежності її експорту від сировинних цін на світових ринках доцільно здійснювати диверсифікацію товарної структури, а саме: нарощувати експорт продукції з середньою та високою доданою вартістю, тобто готової продукції шляхом зниження вивізного мита на певні групи товарів.

Орієнтація на імпортозаміщення паливно-енергетичних ресурсів, що зменшить залежність від сировинного імпорту та маніпулятивного впливу країн-експортерів. За оцінками експертів Українського інституту майбутнього, для повного самозабезпечення України нафтою та нафтопродуктами необхідно близько 17 млрд дол. протягом 3–5 років.

Для підвищення торговельної конкурентоспроможності необхідним є насамперед подальше впровадження електронного обліку експортно-імпортних операцій, що зменшуватиме корупційну складову митниці.

Зважаючи на те, що на сучасному етапі охорона довкілля стала ключовим моментом у розвитку багатьох національних економік, а показники екологічної ефективності виробництва і споживання ввійшли до складу основних характеристик товарів, стратегія конкурентоспроможності національної економіки може трансформуватися. На думку сучасних аналітиків, до класичних детермінантів, які відокремив М. Портер, доцільно долучити ще і **екологічну детермінанту**.

Регулювання міжнародної торгівлі потребує цілеспрямованого впливу держави на торговельні відносини з іншими країнами. До основних цілей зовнішньоторговельної політики відносяться:

- зміна обсягу експорту й імпорту;
- зміна структури зовнішньої торгівлі;
- забезпечення країни необхідними ресурсами;
- зміна співвідношення експортних та імпортних цін.

Основні терміни

Протекціонізм, фритредерство, абсолютні переваги, порівняльні переваги, факторні переваги, меркантилізм, конкурентні переваги, імпортозаміщуюче зростання, експорторозширююче зростання, розорююче зростання, парадокс Леонтьєва, надлишковий попит, надлишкова пропозиція, торгова політика, політика вільної торгівлі, протекціонізм, тарифні та нетарифні методи, мито, митна вартість, квота, ліцензування, технічні бар'єри, внутрішні податки та збори, державні закупівлі, демпінг, субсидії, експортні кредити, оптимальний тариф, тарифна квота, тарифна ескалація, комплектна торгівля, внутрішньо-корпоративна торгівля, операції на міжнародних товарних біржах, зустрічна торгівля, бартерні операції, зустрічні закупівлі, компенсаційні угоди.

Контрольні питання

1. Дайте порівняльну характеристику класичних та неокласичних теорій міжнародної торгівлі.
2. Які головні параметри визначають конкурентні переваги в теорії М. Портера? Наведіть приклади. Визначте вплив міжнародної торгівлі на економічне зростання.
3. Проаналізуйте наслідки міжнародної торгівлі на прикладі імпорту енергоносіїв в Україну.
4. Як впливає міжнародна торгівля на економічний розвиток держави?
5. Назвіть основні цілі зовнішньоторговельної політики України.

Тема 6. Міжнародна економічна політика в галузі факторів виробництва

План

- 6.1. Суть міжнародного виробництва. Основні концепції міжнародного виробництва.
- 6.2. Модель співвідношення факторів виробництва. Екшера–Оліна. Теорія «ринкової влади» Хаймера.
- 6.3. Теорія інтерналізації та трансакційних витрат. Еклектична парадигма міжнародного виробництва Дж. Даннінга.
- 6.4. Проблеми міжнародної міграційної політики.
- 6.5. Особливості моделювання міграційної політики України.

6.1. Суть міжнародного виробництва. Основні концепції міжнародного виробництва

Міжнародне виробництво – це виробництво товарів і послуг за участю іноземного підприємницького капіталу у формі прямих і портфельних інвестицій на основі міжнародної спеціалізації та кооперування виробництва, спільної інвестиційної діяльності й спільного підприємництва.

У навчальній і науковій літературі поширена еклектична парадигма міжнародного виробництва Дж. Даннінга, де виділяється **п'ять головних типів міжнародного виробництва**:

- **ресурсний** – виробництво ґрунтується на ресурсній базі й спільному використанні капіталів, технології, додаткових активів;
- **ринковий** – виробництво базується на спільному використанні капіталів, технології, інформації, застосовуванні сучасного менеджменту й організаційного досвіду;

- **спеціалізаційний**– виробництво ґрунтоване на раціональній спеціалізації продуктів або технологічних процесів, забезпечує широкий доступ до ринків, економію на масштабах і географічну диверсифікацію;
- **торговельний та розподільчий** – виробництво пов'язане з торгівлею й розподілом виробленої продукції на місцевих ринках;
- **змішані виробництва**, що становлять різні комбінації вищеназваних чотирьох типів і використовують, крім того, переваги ринку та портфельних інвестицій.

Розвиток міжнародного виробництва пов'язаний з:

- прямими інвестиціями;
- ліцензійними угодами, які надають можливість ТНК втручатися в діяльність іноземних компаній і отримувати прибутки й відрахування за користування патентом;
- угодами про управління, за якими ТНК організовує управління і технічне обслуговування зарубіжних компаній в обмін за плату і частку в капіталі;
- міжнародною субконтрактацією, при якій ТНК укладає субконтракти з іноземними компаніями на виконання особливих робіт або поставку окремих товарів.

Міжнародний бізнес – підприємницька діяльність у міжнародній економіці. **Сегментами** міжнародного бізнесу є: глобальний бізнес, спільне підприємництво, бізнес за кордоном, іноземний бізнес.

Об'єктами бізнесу є інтелектуальні, матеріальні, валютно-фінансові та інші активи, а також кредитно-банківські інструменти.

Основними суб'єктами міжнародного бізнесу виступають фізичні та юридичні особи, їх інституціональні та добровільні об'єднання, держави та міжнародні організації.

На підставі розмежування суб'єктів господарювання за ознакою форм власності розрізняють два типи міжнародного бізнесу: приватний і державний. Приватний бізнес здійснюють фізичні та приватні юридичні особи. Державний бізнес здійснює держава та її представники.

За галузево-технологічною та функціональною ознаками виокремлюють наступні основні види міжнародного бізнесу: промисловий, аграрний, будівельний, торговельний, транспортно-комунікаційний, фінансовий. У сучасних умовах найбільш швидко розвиваються такі види міжнародного бізнесу як промисловий, торговий і фінансовий, але під час економічної кризи вони знижують свою активність та проводять політику "згорання" діяльності за кордоном.

6.2. Модель співвідношення факторів виробництва Екшера–Оліна. Теорія «ринкової влади» Хаймера

У 30-х роках ХХ ст. шведським економістом Елі Хекшером і його учнем Бертілем Оліном фактично були закладені основи сучасного бачення того, як визначаються напрямки і структура міжнародних торгових потоків. Використавши при аналізі факторний підхід Ж.Б. Сея, вони обґрунтували необхідність визначення порівняльних переваг у зовнішній торгівлі, виходячи з оцінки факторів виробництва, їх співвідношення і взаємозв'язку.

На думку Б. Хекшера і Б. Оліна, кожна країна прагне виходити на ринок з тими товарами або послугами, під час виробництва або одержання яких використовуються **надлишкові, а отже, найбільш дешеві фактори**. В результаті цього країни починають інтенсивно розвивати у себе вигідні галузі економіки.

Теорема Хекшера–Оліна – це теорія співвідношення факторів виробництва. Автори доводять, що країна експортує товар, для якого інтенсивно використовується її відносно надлишкові фактори виробництва, і імпортує товари, для яких вона відчуває відносний дефіцит факторів виробництва. Теорема Хекшера–Оліна є одною з чотирьох теорем моделі Хекшера–Оліна. Умови існування:

- по-перше, у країн-учасниць міжнародного обміну складається тенденція до вивезення тих товарів та послуг, виготовлення яких використовує переважно надлишкові чинники виробництва, і навпаки, ввозити продукцію, для якої є дефіцит будь-яких чинників;
- по-друге, розвиток міжнародної торгівлі призводить до вирівнювання «факторних» цін, тобто доходу, одержуваного власником даного чинника;
- по-третє, є можливість при достатній міжнародній мобільності факторів виробництва заміни експорту товарів переміщенням самих чинників між країнами.

Однією з важливих позицій теорії є те, що її автори розглядають не тільки країну, але й регіон, підкреслюючи, що кожний регіон повинен спеціалізуватися на виробництві й експорті тих товарів, які він може виробляти дешевше в грошовому виявленні, але не обов'язково в одиницях праці.

Також важливою позицією теорії є те, що за наявності відмінностей у двох країнах, **відмінність в системі цін може сформувати обмін товарами між країнами, можливий і вигідний для обох сторін**. Це визначається співвідношенням попиту і пропозиції.

Ця теорія доводить, що між країнами з найбільш відмінною структурою господарства торгівля особливо ефективна і досягає

максимальних обсягів. Відмінність у забезпеченості факторами стимулює міжнародні інвестиції, посилює міжгалузеву спеціалізацію виробництва у випуску й експорті готових виробів.

Пізніше відомі зарубіжні дослідники П.Самуельсон, Лернер, Ян Тінберген розвинули погляди Б.Оліна положенням про те, що вільна торгівля може привести до повного вирівнювання (відносного й абсолютного) факторів виробництва. На цій основі робиться висновок, що **вільна торгівля є повним, а не частковим замінником вільного перетікання капіталу, з допомогою якого можна скоротити розрив у рівнях розвитку між країнами.**

Одним із фундаторів теорії ринкової влади є С. Хаймер. Автор, критикуючи класичну теорію автоматичного встановлення рівноваги між нормами прибутку в різних країнах, обґрунтував тезу про те, що суб'єкт інвестиційної діяльності, який вивозить капітал, керується прагненням домінувати на ринку та досягнути ринкової влади.

Згідно з цією теорією, на ранніх стадіях зростання фірма збільшує свою частку на ринку шляхом об'єднання та придбання, тобто шляхом концентрації виробництва, з метою отримання більшого прибутку. Проте на певній стадії підвищення концентрації ринкової влади в межах окремої держави стає неможливим. Тому прибуток інвестується за кордон, що спричинює аналогічні процеси на зарубіжних ринках. Таке закордонне інвестування здійснюється з метою подолання конкуренції і збереження контролю над ринком.

Підхід С. Таймера дає змогу певною мірою пояснити досить поширену практику «захисних інвестицій». Так, великі компанії часто створюють за кордоном виробничі потужності, що є майже збитковими, зі свідомою метою підриву позицій конкурентів на цих ринках.

Теорія ринкової влади С. Хаймера – суб'єкт інвестиційної діяльності, що вивозить капітал, керується прагненням домінувати на ринку та досягнути ринкової влади. Закордонне інвестування здійснюється з метою придушення конкуренції і збереження контролю над ринком. Практикуються і так звані «захисні інвестиції»: створення за кордоном виробничих потужностей, що є мало не збитковими, зі свідомою метою підриву позицій конкурентів на цих ринках.

Теорія інтерналізації – кожна фірма переслідує мету мінімізації трансакційних витрат (витрат на укладання угод). Зі зменшенням трансакційних витрат операції фірм починають набирати «внутрішнього характеру», тобто відбувається інтерналізація ринків. Мета мінімізації трансакцій залишається основним мотивом переведення діяльності за кордон.

Концепція конкурентоспроможності галузі – пояснює міжнародний рух капіталу посиленням конкуренції технологічного характеру між суб'єктами ринку капіталів.

Концепція технологічного нагромадження розглядає міжнародний рух капіталу як наслідок розвитку технології, інноваційного процесу. Фірма створює нові технології з метою закріплення контролю і власності на основі своїх специфічних технологічних переваг.

Концепція оборони національного суверенітету ґрунтується на тому, що зростання зарубіжних інвестицій у національній економіці може спричинити зменшення частки внутрішнього виробництва. Саме тому уряди дотримуються політики протидії розширенню впливу країн – експортерів капіталу або регулюють експорт-імпорт капіталу.

Концепція валютного простору – головним стимулом переведення виробничих потужностей (капіталу в матеріальній формі) за кордон є наявність конкурентних переваг щодо країни-реципієнта. Такі переваги мають інвестори з країн із сильнішою валютою, ніж валюта країн-реципієнтів.

6.3. Теорія інтерналізації та трансакційних витрат. Еклектична парадигма міжнародного виробництва Дж. Даннінга

Теорія інтернаціоналізації базується на підході трансакційних витрат Р. Коуз, в якому розглянуто ефективність різних форм трансакцій. Причому витрати на ринкові трансакції порівнюються з витратами на трансакції у межах організації. Р. Коуз доходить висновку, що **здійснення багатьох трансакцій через ринок є неефективним.** Таким чином, трансакції слід здійснювати не через ринок, а з використанням координаційних механізмів у межах організації. Велика кількість трансакцій є можливою лише в межах підприємства (відмова від ринкового механізму). Тому інтеграція трансакцій на підприємстві є ефективнішою, оскільки в межах підприємства їх можна здійснити з меншими витратами. Інтеграцію трансакцій на підприємстві називають **процесом інтернаціоналізації.**

Інші автори – П. Баклі та М. Кассон застосували **підхід трансакційних витрат щодо ТНК** і на основі цього розвинули теорію інтернаціоналізації. Вони вважають, що **виникнення ТНК є результатом інтернаціоналізації недосконалих ринків.** Насамперед учені розглядають як недосконалі ринки напівфабрикатів і нематеріальних ресурсів, а саме знання і досвід. Разом з цим, інші галузі нематеріального виробництва і надання послуг, такі як розвиток і дослідження, фінансовий менеджмент і дистрибуція, на їхню думку, часто краще інтернаціоналізувати, а не закуповувати через ринок.

У процесі інтернаціоналізації за допомогою прямих іноземних інвестицій підприємства можуть використовувати ці переваги значно дешевше у міжнародному масштабі, ніж шляхом використання ринкових рішень, як, наприклад, у випадку експортування. Якщо напівфабрикати і

нематеріальні ресурси в міжнародному масштабі можна використати дешевше в межах підприємства, ніж через іноземні ринки, це веде до виникнення прямих іноземних інвестицій і разом із цим до створення транснаціональної корпорації. За допомогою регресивного аналізу П. Баклі та М. Кассон випробували свою теорію і дійшли висновку, що **міжнародні підприємства в галузях із високою інтенсивністю досліджень мають високий ступінь інтернаціоналізації.**

Теорія Дж. Даннінга базується на еклектичній парадигмі міжнародного виробництва. У цій теорії зроблена спроба синтезувати елементи теорій галузевих ринків та інтернаціоналізації з іншими підходами до вивчення міжнародного виробництва. Теоретичний каркас парадигми базується на трьох важливих чинниках, що впливають на вибір фірмою різних моделей виходу на конкретні ринки: власність (O), розміщення виробництва (L).

Володіння фірмою перевагами власності (O) показує, чи має вона конкурентні переваги. Таким чином, цей фактор включає особливі переваги фірми, які випливають з використання теорії галузевих ринків. У більш пізній типології Дж. Даннінг розрізняє переваги власності за рахунок володіння активами (AT) і за рахунок зниження транзакційних витрат (Ot). AT формуються тільки за рахунок змін структури ринку. Ot дзеркально відображають особливості ієрархічної структури ТНК. Мережа цих активів, розташованих у різних країнах, призводить як до зменшення транзакційних витрат, так і до отримання транзакційних вигод, що впливають із загального управління великою структурою.

Переваги розміщення виробництва (L) за кордоном визначають, де виробництво конкретного товару більш прибуткове: за кордоном або в своїй країні. Вони відрізняються порівняльними перевагами і торговими бар'єрами, що включають тарифи і транспортні витрати.

Дж. Даннінг визначає ефект наявності зарубіжної власності через відмінності в продуктивності, які, як передбачається, переміщуються на просторово нематеріальних активах материнських компаній. Наприклад, у середині 1950-х рр. американські дочірні компанії у Великобританії не мали кращих результатів порівняно з їх британськими конкурентами, і, звідси, були біднішими своїх материнських підприємств. Отже, можна припустити, що це було результатом впливу немобільних характеристик економіки США. Такий ефект Дж. Даннінг називає особливою компонентою розміщення. Американські дочірні компанії не володіли такою продуктивністю, як їх материнські фірми, але залишалися більш конкурентоспроможними порівняно з місцевими підприємствами, що пояснюється наступним чином. У середині ХХ ст. англо-американські відмінності в продуктивності частково пояснювалися розташуванням підприємств, а подекуди – особливими характеристиками власності. Ступінь переваги фірм США пояснюється не наслідками впливу прямих

зарубіжних інвестицій, а тими досягненнями, якими американські фірми мали до залучення у виробничу діяльність за кордоном.

Еволюцію впливу факторів країни на розподіл міжнародної господарської діяльності можна оцінити двома методами. Перший метод полягає в оцінці обсягів продукції, виробленої всередині національних кордонів, незалежно від права власності на вкладений капітал. Другий метод – у розрахунку обсягів випуску продукції національними фірмами, включаючи їх підрозділи за кордоном.

Пояснюючи діяльність фірм поза національними кордонами, Дж. Даннінг доповнив переваги, отримані підприємствами від наявності власності в своїй країні і за кордоном. Він досліджував різні варіанти, доступні для фірм, пов'язані з особливостями їх створення та використанням ресурсів і можливостей в межах існуючих і потенційних юрисдикцій. Щоб зрозуміти масштаб і модель діяльності фірм, котра забезпечує створення доданої вартості за кордоном, слід пояснити, чи воліють фірми генерувати або використовувати свою перевагу власності у середині фірми, або поглинати (купувати) інші підприємства чи їх права.

Такі переваги Дж. Даннінг називає перевагами інтерналізації. Вони виникають від одночасного отримання вигоди із використання специфічних переваг фірми, які вона отримала в результаті прямих закордонних інвестицій. Це відбувається по ряду причин. По-перше, ринки активів і проміжної продукції можуть бути недосконалими і вимагати більших витрат на укладання угод. По-друге, в інтересах фірми може бути утримання за собою виняткового права на активи (наприклад, технологію), які їй дають суттєві конкурентні переваги (наприклад, монопольну ренту). Поряд з іншими перевагами вони дозволяють пояснити масштаб і географію діяльності щодо створення доданої вартості в рамках ТНК.

Таким чином, переваги інтерналізації визначають, чи буде отримано перевага від володіння власністю за кордоном завдяки створенню зарубіжної дочірньої компанії через експортні філії або інші рішення, наприклад, ліцензійні технології. Ці переваги залежать від рівня трансакційних витрат, що визначається обраною моделлю виходу фірми на зовнішні ринки.

Еклектична парадигма покликана пояснити ступінь і характер міжнародного виробництва, тобто виробництва, що фінансується завдяки прямим іноземним інвестиціям, яких вживає ТНК. Згідно з парадигмою, в будь-який момент часу це буде залежати від конфігурації з **трьох наборів сил**:

– чистих конкурентних переваг, які одні національні компанії мають в порівнянні з іншими при виході на будь-який ринок або сукупність ринків;

– масштабів, які відповідають інтересам компанії з освоєння ринку для створення і (або) використання цих активів, і тим самим доданої з їх допомогою вартості;

– масштабів, у яких фірма вибирає розміщення цих активів, додають вартість активів поза національними кордонами.

Еклектична парадигма надалі показує, що значення кожної з цих переваг і їх поєднання будуть залежати від конкретних умов і може варіюватися у залежності від галузі, країн і регіонів і особливостей фірм.

6.4. Проблеми міжнародної міграційної політики

Міжнародна міграційна політика – це комплекс законодавчих, організаційних, економічних заходів, спрямованих на регулювання в'їзду в країну і виїзду з країни населення, і зокрема робочої сили. Політика держави в галузі міграції населення і трудових ресурсів включає два напрямки: **імміграційний**, що регулює прийняття іноземних громадян, та **еміграційний**, який регулює порядок виїзду громадян з країни і забезпечує захист прав емігрантів за кордоном.

Процеси міжнародної трудової міграції регулюються як державою, так і міжнародно-правовими актами. В основі регулювання цього процесу лежать дві протилежні тенденції. З одного боку, дотримання принципів відкритої економіки вимагає від держави дотримання принципу вільного переміщення трудових ресурсів і населення, а з іншого – реальна обстановка в країні змушує застосовувати різного роду заборони й обмеження.

На сьогоднішній день в країнах-імпортерах робочої сили склалася система заходів державного регулювання імміграції, яка включає в себе законодавство про юридичний, політичний і професійний статус іммігрантів, національні служби імміграції, а також міждержавні угоди з питань міграції.

На міжнародному рівні діяльність національних імміграційних служб координується службою СОПЕМІ (Система постійного спостереження за міграцією), створеною країнами-членами ОЕСР (Організації економічного і соціального розвитку). У міждержавних угодах про наймання іноземної робочої сили обумовлюються умови перебування мігрантів у приймаючій країні, дотримання яких покликане захистити інтереси мігрантів. Так, у міждержавних угодах про наймання іноземної робочої сили, що укладаються між Німеччиною і країнами-експортерами, є положення про те, що наймання й оплата іноземних робітників здійснюються роботодавцями на підставі тих самих пунктів тарифних договорів, що і для німецьких робітників. Імміграційні служби країн

контролюють передусім в'їзд іммігрантів до країни. Вони видають дозволи на в'їзд у відповідності до заявками підприємців про необхідних їм працівників, причому подібний дозвіл видається на певний термін.

Першим етапом регулювання міграційних процесів можна вважати організацію вербування іноземних робітників, що здійснюється на основі міжурядових угод.

Міжнародні угоди можуть бути двосторонніми та багатосторонніми. У цих угодах устанавлюються певні кількісні ліміти (квоти) на в'їзд громадян до тієї чи іншої країни. Багатосторонні угоди мають місце між країнами Європейського Союзу. Особливого значення тут набуває регулювання імміграції з третіх країн (тобто з країн, що не входять до Європейського Союзу). Ці угоди, як правило, реалізуються через національні відомства, які займаються питаннями праці (наприклад, у Швейцарії – Федеральне відомство промисловості, ремесел і праці; у Фінляндії – Міністерство праці).

У сучасних умовах на міжнародному ринку трудових ресурсів зростає роль країн–експортерів робочої сили. Останні, проводячи відповідну еміграційну політику:

- регулюють масштаби і якісний склад емігрантів;
- укладають двосторонні угоди, що передбачають певні економічні і соціальні гарантії для емігрантів;
- організують за кордоном представництва для здійснення контролю за виконанням міжнародних угод із трудової міграції;
- проводять державне ліцензування фірм, що займаються наймом громадян для роботи за кордоном, та ін.

Нормативно-правова база, що забезпечує регулювання трудової еміграції, ґрунтується на відповідних статтях конституції країни, національному еміграційному законодавстві, а також містить двосторонні та багатосторонні міжнародні угоди. Крім того, деякі країни приймають спеціальні еміграційні програми; в цій сфері діють також нормативні акти, що входять до загальної системи адміністративного, митного, податкового, інвестиційного, банківського та інших законодавств.

Відповідальність за порушення еміграційного законодавства покладається як на самого емігранта, так і на посередників. Особи, які незаконно емігрували або не виконують умов контракту, після повернення на батьківщину піддаються певним санкціям.

Регулювання міграції робочої сили є складним процесом. Його удосконалення і розвиток відбуваються протягом тривалого часу. Складнощі міграційних процесів спонукають до постійного прогнозування цього ринку. Наразі регулювання міжнародної міграції робочої сили здійснюється на різних рівнях за допомогою різних методів і різними формами, міжнародними організаціями, міжурядовими угодами. Це дає

змогу досягти мети, яку ставлять країни-експортери та імпортери робочої сили.

Методи регулювання міжнародної міграції робочої сили:

1) адміністративно-правові, що включають законодавство про юридичний, політичний і професійний статуси іммігрантів, а також національні служби іммігрантів, які проводять:

- видають дозвіл на в'їзд на роботу;
- проводять контроль за в'їздом іммігрантів до країни;
- видають дозвіл на перебування іммігрантів у країні;
- міжурядові угоди з регулювання міграції робочої сили.

2) економічні які здійснюють вербування іноземних робітників, що включає такі стимули:

- надання роботи;
- порівняно високий рівень заробітної плати;
- житлові умови;
- отримання кваліфікації й освіти;
- медичне обслуговування тощо;
- залучення приватних посередників до вербування іммігрантів;
- видання ліцензій, які дозволяють вербувати робітників за кордоном.

Важливою *формою регулювання міграції* з боку держави є встановлення кількісних квот на в'їзд іммігрантів до країни. Сенс кількісних обмежень полягає в тому, що з їх допомогою забезпечується поступовість напливу іммігрантів до країни, виключається їх безконтрольний в'їзд, а отже, зводяться до мінімуму можливі негативні зовнішні ефекти.

Крім того, у межах встановленої квоти, країни, які приймають робочу силу, діють вибірково, відбираючи іммігрантів для допуску в країну. Перевага надається мігрантам, які володіють значним людським і фінансовим капіталом.

Міграційна криза 2015–2016 рр. спонукає до вивчення демографічної ситуації в Африці, на Близькому Сході та Південній Азії. Так, у ці роки Африка переживає небачене в історії демографічне зростання. За оцінками ООН, через 30 років населення африканського континенту подвоїться, а до 2050 року воно зросте з 1,2 мільярда до 2,4 мільярда людей. Безпрецедентне зростання населення в поєднанні з жахливою бідністю, політичними і соціальними заворушеннями може вважатися тільки початком постійно зростаючого і нескінченного міграційного тиску на європейський континент.

Існуюча міжнародна міграційна політика по наданні притулку потребує великих витрат і неспроможна ефективно розв'язувати проблему міграційного тиску. Вона також не пристосована до вирішення криз, пов'язаних з біженцями та мігрантами в майбутньому. Спеціалісти розташованого у Кельні Центру економічних досліджень підрахували, що витрати на шукачів притулку та біженців у Німеччині тільки в 2016 і 2017 роках склали майже 50 мільярдів євро.

З останнього аналізу ризиків від лютого 2017 року, проведеного Frontex, випливає, що кількість мігрантів, які отримують у Європі відмову щорічно, істотно перевищує кількість тих, хто був реально висланий. Це означає, що в ЄС виникає постійно зростаюча група мігрантів, якій відмовлено у наданні притулку, але яка знаходиться в країнах ЄС нелегально, або яких з різних причин вислати неможливо.

Таким чином, виклики, пов'язані з міграцією, переросли з тих, що в першу чергу стосувалися гуманітарних питань, у проблему **реальної міжнародної політики**, яку слід розглядати в більш глобальній перспективі, пов'язаній з географією і політикою безпеки. З'явилися завдання великого масштабу, які на національному рівні не вирішити.

Доходи України як країни донора робочої сили є незначними, оскільки основний обсяг фінансових потоків, які надходять від мігрантів переважно спрямовується у сферу споживання, а не продуктивного інвестування в національну економіку. Крім цього, значна частина трудових мігрантів, які перебувають у найбільш продуктивному віці, найближчим часом не планують повернення на батьківщину.

Водночас для країн реципієнтів, економічний ефект від використання трудових мігрантів певною мірою нівелюється загостренням соціальних проблем, формуванням національних діаспор та квазідіаспор. Включення нашої держави у систему світогосподарських зв'язків та прагнення до інтеграції у європейський політичний, економічний, соціальний та культурний простір, вимагають, серед усього іншого, і гармонізації національної міграційної політики України та країн ЄС.

6.5. Особливості моделювання міграційної політики України

У перші роки після здобуття Україною незалежності завдяки масовій репатріації українців, кримських татар, вихідців з України інших національностей населення держави зростало, незважаючи на негативні показники природного відтворення. Проте з часом потік репатріантів суттєво зменшився, натомість Україна зазнала втрат власного населення в результаті еміграції за кордон, що прискорює процеси депопуляції та старіння населення.

Масового характеру набув виїзд українців за кордон з метою працевлаштування, особливо в прикордонних регіонах. Як правило, такий виїзд має форму сезонної, циркулярної трудової міграції і стосується сусідніх держав, але інколи призводить до тривалого, багаторічного перебування мігрантів за кордоном, переважно у більш віддалених державах. Тому поступово відбувається перетворення тимчасової трудової міграції на переселенську.

Трудова міграція, яка є найбільш масовим міграційним потоком, має різнобічний вплив на українське суспільство. З одного боку, вона зменшує напругу на ринку праці, сприяє підвищенню добробуту багатьох сімей, є джерелом валютних надходжень та нематеріальних трансферів нових знань та досвіду, які можуть сприяти розвитку держави, а з іншого – спричиняє дефіцит працівників у деяких галузях та регіонах, негативно позначається на сімейних стосунках, вихованні дітей, рівні народжуваності. Заробітки мігрантів, спрямовані на споживання, провокують підвищення цін, інфляцію, зростання імпорту.

Проблемою є еміграція висококваліфікованих фахівців та молоді, у тому числі внаслідок неповернення в Україну після отримання освіти за кордоном, яка зростає через політику ряду держав щодо залучення висококваліфікованих іммігрантів, молодих фахівців з числа іноземних студентів. У свою чергу втрата Україною таких категорій працівників негативно позначається на віковій та освітньо-кваліфікаційній структурі робочої сили і може гальмувати економічне зростання.

Проведення антитерористичної операції на сході України та глибока економічна криза призводять до зростання еміграції, пошуку можливостей працевлаштування за кордоном та трансформації тимчасової трудової міграції на постійну. Це може призвести до погіршення становища українців у зарубіжних державах, остаточної втрати для України багатьох мігрантів та їх нащадків, значного зменшення обсягів валютних надходжень від мігрантів.

Недостатньо використовується економічний та інтелектуальний потенціал української діаспори за кордоном, здатної за умов належної державної підтримки та конструктивної співпраці забезпечувати реалізацію інтересів України за кордоном, сприяти розвитку міжнародних торгово-економічних та культурних зв'язків.

Внутрішня міграція в Україні, яка могла б бути альтернативою зовнішній міграції, здійснюється поза планами і програмами регіонального розвитку. Вона спрямована до найперспективніших з точки зору умов життя та працевлаштування регіонів, насамперед до столиці. Формується з найактивніших представників сільської місцевості та депресивних регіонів, що звужує перспективи їх розвитку, посилює регіональні диспропорції.

Основні напрями міграційної політики український уряд визначив у Стратегії державної міграційної політики на період до 2025 року:

- верховенство права;
- захист прав людини й основних свобод;
- прозорість діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- запобігання і боротьба з усіма формами та проявами расизму, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості;
- неприпустимість будь-яких форм дискримінації;
- заохочення культурного розмаїття;
- сумісність міграційної політики з іншими сферами діяльності держави;
- координація та співробітництво на державному, регіональному та місцевому рівні;
- активне залучення громадських партнерів, наукових кіл, міжнародних організацій;
- наукова обґрунтованість рішень, які приймаються;
- гнучкість, що передбачає періодичне коригування тактичних завдань та заходів з метою досягнення стратегічних цілей.

У цілому, вирішення загальних питань управління міграційними потоками, зокрема залучення праці іммігрантів для сталого демографічного та соціально-економічного розвитку, використання потенціалу української діаспори за кордоном, здійснення ефективного міграційного контролю, спрямованого на запобігання негативних наслідків міграції та недопущення порушення прав, свобод і законних інтересів мігрантів і громадян України, повинно постійно перебувати у фокусі державної політики.

Особливої уваги потребує розв'язання проблеми зменшення негативних наслідків еміграції з України та збільшення її позитивного впливу на розвиток держави. Суттєве значення має забезпечення належної інфраструктури та створення умови для проживання осіб, які звернулися із заявою про визнання біженцем або особою, котра потребує додаткового захисту, а також осіб, яких визнано біженцями або особами, котрі потребують додаткового захисту.

Основні терміни

Еміграція, імміграція, міграція, сальдо міграції, флексибілізація ринку праці, телеробота, «втеча мізків», гнучкі форми зайнятості, інтернаціоналізація, міжнародне виробництво, міжнародний бізнес, транснаціональні витрати, чисті конкурентні переваги.

Контрольні питання

1. Назвіть та охарактеризуйте основні форми міжнародної міграції капіталу.
2. Розкрийте зміст, причини та наслідки міграції підприємницького капіталу.
3. Дайте порівняльну характеристику прямим та портфельним іноземним інвестиціям.
4. У чому полягають роль та функції позичкового капіталу в сучасній міжнародній економіці?
5. Розкрийте основні причини міжнародної кризи заборгованості. Запропонуйте власний варіант вирішення цієї проблеми.
6. Чи актуальна проблема зовнішньоекономічної заборгованості для України?
7. Наведіть структуру міжнародного ринку кредитних та інвестиційних ресурсів і охарактеризуйте його основні елементи.
8. Які головні фактори міжнародної міграції робочої сили?
9. Охарактеризуйте основні види міжнародної міграції робочої сили.
10. У чому полягають стандартні ефекти міжнародної міграції робочої сили?
11. Що називають гнучкими формами зайнятості? Наведіть приклади.
12. Охарактеризуйте використання дистанційних форм зайнятості на сучасному міжнародному ринку праці.
13. Визначте особливості імміграційних потоків в Україні.
14. Які складові механізму регулювання міжнародної міграції робочої сили в Україні?

Тема 7. Теорія міжнародної політики сприяння економічному розвитку

План

- 7.1. Економічний розвиток як глобальна проблема сучасності. Основні концепції глобалізації: структуралістська, кон'юнктурна, конструктивістська.
- 7.2. Офіційна міжнародна допомога розвитку (ОМДР): міжнародні фінансові організації, Міжнародний валютний фонд (МВФ).
- 7.3. Світовий банк, Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД).
- 7.4. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Міжнародна організація праці (МОП).

7.1. Економічний розвиток як глобальна проблема сучасності. Основні концепції глобалізації: структуралістська, кон'юнктурна, конструктивістська

Експерти пов'язують економічний розвиток із якісними змінами об'єктів, появою нових суспільних форм, інновацій, а також трансформацією внутрішніх і зовнішніх зв'язків між цими об'єктами. Економічний розвиток – здатність економіки створювати імпульси економічного зростання та підтримувати оптимальні темпи приросту ВВП. Механізм офіційної міжнародної допомоги розвитку (ОМДР) активно діє з початку 40-х років ХХ ст. Як показує світовий досвід, цей механізм у цілому сприяє макроекономічній стабілізації економіки і сталому зростанню виробництва в тих країнах, які розвивають ефективну ринкову економіку. Вирішення цієї проблеми набуло актуальності в умовах глобалізації.

Глобалізація (англ. *globalization*) – процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. У ширшому розумінні — перетворення певного явища на планетарне. Глобалізація як історичне явище і феномен, об'єктивна закономірність розвитку людства. Вона означає тісний взаємозв'язок більш широкого кола національних економік, розширення поля дії світогосподарських відносин та їх екстенсивне зростання.

Аналітики визначають основні теорії глобалізації: структуралістську, кон'юнктурну та конструктивістську.

Структуралістська теорія глобалізації базується на закономірностях розвитку внутрішніх і міжнародних економічних систем; вона розглядає глобалізацію як яскраво виражений незворотний процес, спричинений економічними, технологічними та політичними чинниками.

Кон'юнктурна теорія стверджує, що головні риси глобалізації детерміновані окремою логікою та обставинами, що залежать від зміни умов внутрішнього та зовнішнього оточення, їхньої взаємодії у просторі й часі при унікальній конфігурації соціальних сил та історичних передумов.

Конструктивістська теорія базується на ідеях та концепціях як конститутованих елементах глобалізації, що характеризують її як випадковий, стохастичний, непередбачуваний, недетермінований та невизначений процес, який зумовлюється комунікативною взаємодією політичних агентів; змістом цієї взаємодії виступають мотивації, інтереси, ідеї.

Переваги глобалізації – це підсилені всіма її ознаками переваги сучасної цивілізації над традиційною економікою. Зростання товарного виробництва, торгівлі, споживання і рівня життя у глобальних формах піднімає матеріальний добробут людини на дуже високий (у порівнянні з минулим) рівень.

Небезпеки глобалізації – це подальше поглиблення вже існуючих розривів між економічно більш розвиненими та економічно менш розвиненими країнами. Економічно найрозвинутіші країни розглядають менш розвинені країни та їх мешканців як тих, хто залишається на узбіччі

сучасної цивілізації, – вже не просто як споживачів продукції і постачальників дешевих ресурсів, а як керовану масу людей, котра позбавлена здатності до самостійного прийняття рішень, творчості, організації, до подальшого ефективного розвитку. Головна негативна риса глобалізації – концентрація влади над ринками товарів і послуг у великих міжнародних компаній і альянсів. Завдяки цьому, знаходять свій прояв усі негативні аспекти монополізації на рівні світового господарства.

7.2.Офіційна міжнародна допомога розвитку (ОМДР): міжнародні фінансові організації, Міжнародний валютний фонд (МВФ)

Офіційна міжнародна допомога розвитку (ОМДР) здійснюється шляхом використання різними міжнародними організаціями таких інструментів:

- кредитів на реалізацію проектів розвитку економіки країни;
- експортних кредитів;
- грантів на підтримку реформаторських дій уряду країни-реципієнта;
- позакредитних інструментів.

Головна мета залучення ОМДР – це перехід економіки країни на шлях самодостатнього економічного зростання. Основними суб'єктами ОМДР є **міжнародні фінансові організації**. Це розгалужена мережа міжнародних валютно-кредитних і фінансових інституцій. Більшість із яких утворилися після Другої світової війни. Це організації, що мають всесвітнє значення та організації регіонального рівня. Регіональні фінансові інституції виникли внаслідок завоювання політичної незалежності країнами «третього світу» і необхідності розв'язання проблем, що постали перед їхніми економіками. До глобальних міжнародних фінансових організацій належать передусім спеціалізовані інститути ООН – Міжнародний валютний фонд, Група Всесвітнього банку.

Міжнародні фінансові організації розробляють принципи функціонування світової валютної системи, сприяють розв'язанню міжнародних фінансово-економічних проблем, здійснюючи функції фінансових донорів, надають кредити країнам-членам, які цього потребують.

Міжнародний валютний фонд почав свою діяльність 1 березня 1947 р. Цій події передувала перемога країн антигітлерівської коаліції у Другій світовій війні, однією з головних передумов розв'язання якої були, на думку багатьох американських та англійських учених, глибокі й тривалі потрясіння на світових фінансових і товарних ринках.

Згідно із твердженнями західних фінансистів, саме кон'юнктура недалекого зовнішньоекономічна політика більшості європейських країн у 30-х роках ХХ ст. сприяла поширенню кризових явищ у

міжнародному просторі, зумовлюючи, таким чином, і поглиблення економічної кризи у світовому масштабі. Спричинений цією кризою параліч системи міжнародного кредиту (особливо довгострокового) супроводжувався стихійним переміщенням величезних мас «гарячих» грошей у пошуках прибутку, нестабільністю платіжних балансів та валютних курсів і у кінцевому підсумку переростанням валютних суперечностей у валютну війну, основними інструментами проведення якої в усіх європейських країнах (крім Швейцарії) стали валютні інтервенції, валютний демпінг, валютні обмеження та створення валютних блоків.

Для відвернення можливості повторення валютно-фінансових криз у майбутньому в американському містечку Бреттон-Вудсі на міжнародній валютно-фінансовій конференції ООН у 1944 р. був створений Міжнародний валютний фонд (МВФ). З 1 березня 1946 р. МВФ має статус спеціалізованого органу ООН. У 1959 р. членами Фонду були 49 держав, а у 2016 р. – 189 держав. Таким чином, діяльність Фонду поступово набрала універсального характеру. Основні функції МВФ:

- сприяння міжнародній співпраці у валютно-фінансовій сфері;
- сприяння розширенню і збалансованому росту міжнародної торгівлі» в інтересах розвитку виробничих ресурсів, досягнення високого рівня зайнятості і реальних доходів держав-членів;
- забезпечення стабільності валют, підтримання упорядкованого співвідношення валютної системи серед держав-членів» і недопущення знецінення валют з метою отримання конкурентних переваг;
- надання допомоги в створенні багатосторонньої системи розрахунків між державами-членами, а також у ліквідації валютних обмежень;
- тимчасово надавати державам-членам кошти в іноземній валюті, з метою «виправлення порушення рівноваги їх платіжного балансу».

Політика МВФ відносно боржника була відпрацьована у 80-ті роки ХХст. і включала наступні положення:

- жорстка бюджетна і грошова політика;
- лібералізація зовнішньої торгівлі, фінансових ринків, валютного курсу;
- зняття обмежень на іноземні інвестиції;
- дерегулювання економіки, захист прав власності, приватизація.

Якщо МВФ прийме рішення, що країна використовує кредит не за призначенням, не виконує взятих на себе зобов'язань, то в цьому випадку Фонд має право обмежити її кредитування або відмовити в наданні наступного траншу. Таким чином, цей механізм дозволяє МВФ

здійснювати економічний тиск на країни-позичальники, проводячи власну міжнародну економічну політику.

7. 3. Світовий банк, Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД)

Світовий банк, заснований у 1944 році, є однією з найбільших у світі організацій, що надають допомогу з метою розвитку іншим країнам. Банк надає позики країнам-клієнтам, здійснює фінансову й консультативну допомогу з метою підвищення рівня життя й поліпшення життя найбільш бідного населення. Банк розробляє стратегії допомоги для кожної зі своїх країн-клієнтів у співробітництві з державними органами, неурядовими організаціями й приватним сектором. Представництва Банку в різних країнах світу займаються реалізацією його програм, підтримують зв'язок з урядом і цивільним суспільством і сприяють більш глибокому розумінню проблем розвитку.

Світовий банк відрізняється від Групи Світового банку тим, що до Світового банку входять лише дві інституції — Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) та Міжнародна асоціація розвитку (МАР), а до Групи Світового банку входять, крім двох названих, ще три інституції: Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Багатостороння агенція з гарантій інвестицій (БАГІ) та Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС).

Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) була заснована у 1964 році та має статус постійного міжурядового органу Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй у сфері торгівлі, інвестицій та розвитку. Членами ЮНКТАД є 193 країни. Основні цілі ЮНКТАД:

- збільшення потенціалу країн що розвиваються, найменш розвинених країн та країн з перехідною економікою у сфері торгівлі, інвестицій та розвитку;
- сприяння інтеграції країн, що розвиваються, найменш розвинених країн та країн з перехідною економікою до світової економіки.

ЮНКТАД є міжнародною міжурядовою спеціалізованою організацією, в рамках якої країни-члени обговорюють питання, що пов'язані з розробкою та реалізацією національної та міжнародної політики у сфері торгівлі та розвитку.

ЮНКТАД здійснює дослідження й аналіз впливу світової торгівлі на розвиток країн-членів, сприяє створенню та зміцненню інфраструктури у сфері сприяння зовнішній торгівлі, надає країнам, що розвиваються, найменш розвиненим країнам та країнам з перехідною економікою технічну допомогу.

Співробітництво України з ЮНКТАД відбувається за наступними напрямками:

- представлення інтересів та позиції України на засіданнях робочих органів ЮНКТАД;
- співробітництво з підрозділами ЮНКТАД з метою реалізації в Україні спільних проектів у сфері розвитку малого та середнього бізнесу, імплементації міжнародних стандартів фінансової звітності, створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій, реалізації конкурентної політики тощо;
- співробітництво з країнами, що входять до регіональної групи «D», з метою відстоювання інтересів України в рамках ЮНКТАД;
- надання сприяння участі експертам з України у засіданнях робочих груп експертів ЮНКТАД.

7.4. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Міжнародна організація праці (МОП)

Продовольча та сільськогосподарська організація (ФАО) є міжурядовою організацією та спеціалізованою установою ООН. До її складу входять 194 держави-члени, два асоційованих члени і одна організація-член – Європейський Союз. Штаб-квартира ФАО знаходиться в Римі (Італія), а сама організація представлена більш ніж у 130 країнах.

Метою діяльності ФАО є подолання голоду, недоїдання та відсутності продовольчої безпеки, підвищення продуктивності та стійкості сільського, лісового та рибного господарств, скорочення масштабів бідності в сільських районах, забезпечення інклюзивності та продуктивності продовольчих систем, а також – підвищення стійкості до загроз та криз.

Україна приєдналася до ФАО в 2003 році і співпрацює з різними проектами організації на рівні країни та регіону. ФАО здійснює свою діяльність в Україні за двома напрямками: програма реагування на надзвичайні ситуації і програма розвитку сільського господарства у всій країні. Разом з Європейським банком реконструкції та розвитку ФАО провадить проект з покращення доступу українського агробізнесу до експортних ринків.

Міжнародна організація праці (МОП), одна із найстаріших міжнародних міжурядових організацій, була заснована у 1919 році згідно з Версальським мирним договором.

У 1946 році МОП стала першою спеціалізованою установою ООН. Вона розробляє міжнародні трудові норми у формі конвенцій і рекомендацій, що встановлюють мінімальні стандарти основних трудових прав:

- свободу асоціації, право на організацію;

- ведення колективних переговорів;
- заборона примусової праці;
- гендерна рівність.

Основними стратегічними цілями МОП є:

- сприяння реалізації основоположних принципів та прав у сфері праці;
- створення більш широких можливостей для жінок та чоловіків з метою забезпечення гідної зайнятості та отримання належної заробітної плати;
- підвищення ефективності соціального захисту для всіх верств населення;
- зміцнення трипартизму та соціального діалогу.

Статут МОП базується на 2-х основних принципах – універсальності та тристороннього представництва. Універсальність означає перш за все, можливість вступу до організації будь-якої держави, яка погоджується виконувати зобов'язання відповідно до Статуту. Якщо цей принцип є характерним для більшості міжнародних організацій, то принцип тристороннього представництва є особливістю лише МОП. Ця організація є єдиною у системі ООН, в якій представники роботодавців і працівників – соціальні партнери мають однакове з представниками уряду право голосу у формуванні її політики та програм діяльності.

На сьогодні членами МОП є 185 держав.

Виконавчим органом МОП є Адміністративна рада, яка обирається терміном на 3 роки, складається з 28 представників урядів, 14 представників роботодавців, 14 представників працівників. Адміністративна рада, що збирається тричі на рік, розробляє програму діяльності та бюджет організації, які в подальшому виносяться на розгляд Міжнародної конференції праці.

Україна є членом МОП з 12.05.1954 року та ратифікувала понад 60 конвенцій МОП. За часів незалежності Україна двічі обиралася до складу Адміністративної ради – на період 1996–1999 рр. та 1999–2002 рр.

Ключовим елементом співпраці України та МОП є Програма гідної праці МОП. Вона визначає пріоритети державної соціальної політики, програм дій багатьох організацій профспілок та роботодавців і охоплює основні сфери ринку праці, в тому числі сприяння зайнятості, викорінення дитячої праці та запобігання торгівлі людьми, реформування трудового законодавства та соціального забезпечення, запобігання поширенню ВІЛ/СНІД у сфері праці, посилення превентивної культури охорони праці, сприяння реалізації основоположних принципів і прав у сфері праці.

Протягом останніх років в Україні за допомогою МОП було реалізовано 8 проектів спільно з Програмою Розвитку ООН, 2 проекти спільно з Об'єднаною програмою ООН з ВІЛ/СНІД та Фондом ООН в сфері народонаселення та 1 проект у співпраці з Міжнародною

організацією з міграції. За роки незалежності в Україні реалізовано понад 30 проектів і програм МОП. Наразі, Програма гідної праці в Україні охоплює 7 проектів і програм на загальну суму близько 10 млн. дол. США.

Основні терміни

Глобалізація, структуралістська теорія, кон'юнктурна теорія, конструктивістська теорія, країна-донор, країна-реципієнт, грант-елемент, Вашингтонський консенсус, двостороння ОМДР, багатостороння ОМДР, колективна ОМДР, проектна допомога, позапроектна допомога, інструменти ОМДР, портфель кредитів на реалізацію проектів розвитку економіки, системний проект, структурний проект, інвестиційний проект, проект технічної допомоги, позакредитні інструменти ОМДР

Контрольні питання

1. Схарактеризуйте причини виникнення і мету діяльності МВФ
2. Визначте функції МВФ.
3. Які основні положення економічної політики МВФ.
4. Яку роль відіграють міжнародні організації в економічному розвитку?
4. Які види офіційної міжнародної допомоги надають менш розвинутим країнам міжнародні організації?
5. Які економічні суб'єкти можуть бути міжнародними фінансовими донорами?
6. Розкрийте зміст глобалізації.

Тема 8. Міжнародна економічна інтеграція

План

1. Теоретичні основи, сутність і фактори міжнародної економічної інтеграції.
2. Форми міжнародної економічної інтеграції.
3. Особливості інтеграційної політики України. Інтеграційні процеси у світовій економіці.

8.1. Теоретичні основи , сутність та фактори міжнародної економічної інтеграції

Інтеграція – вища форма міжнародної координації економічної політики. Вона являє собою об'єктивний процес розвитку стійких економічних зв'язків і поділу праці національних господарств, що близькі за економічним рівнем. Охоплюючи зовнішньоекономічний обмін і сферу виробництва, інтеграція веде до тісного переплетення національних господарств, до створення регіональних господарських комплексів.

Процес розвитку економічної інтеграції складний та суперечливий. Це викликано не тільки економічними, а й політичними причинами. Основна причина інтеграції – вимоги високорозвинутих продуктивних сил, що переросли межі національних господарств; історично цей процес складався таким чином, що співвідношення політичних і економічних чинників на окремих етапах змінювалося.

У широкому розумінні міжнародну економічну інтеграцію визначають і як відносини, і як процес. Інтеграцію в першому розумінні можна тлумачити як відсутність будь-якої форми дискримінації іноземних партнерів у кожній із національних економік. У такому плані міжнародна економічна інтеграція розглядається як найвищий рівень розвитку МЕВ. Як процес інтеграція виявляється у стиранні відмінностей між економічними суб'єктами – представниками різних держав.

Міжнародна економічна інтеграція є об'єктивним, регульованим і направленим процесом зближення, зрощення і взаємодії національних господарських систем, в основу якого покладено економічний інтерес самостійних господарюючих суб'єктів і міжнародний поділ праці.

Міжнародна економічна інтеграція виступає як регульований процес і набуває форми міжнародних угод та узгоджень.

Мета інтеграції – нарощування обсягу товарів і послуг внаслідок забезпечення ефективності господарської діяльності в міжнародних масштабах.

Передумови міжнародної економічної інтеграції:

- належність (близькість) рівнів економічного розвитку й ступеня ринкової зрілості країн;

- географічну наближеність країн, що інтегруються, наявність у більшості випадків спільних кордонів і економічних зв'язків;
- наявність спільних економічних та інших проблем, що постали перед країнами в різних галузях;
- демонстраційний ефект. У країнах, що створили інтеграційні об'єднання, зазвичай відбуваються позитивні економічні перетворення.

Найважливішими факторами міжнародної економічної інтеграції як процесу і як відносин є:

- інтернаціоналізація виробництва і створення міжнародних монополій нового типу, так званих транснаціональних корпорацій;
- глибокі зрушення в структурі міжнародного поділу праці, коли виробничі зв'язки утворюють взаємодію між фірмами й усередині окремих компаній, складаючи «цех одного заводу» із широко розвинутою внутрішньогалузевою спеціалізацією;
- науково-технічна революція, що виводить інтернаціоналізацію ринку і виробництва на якісно новий рівень, зумовлюючи необхідність міжнародного обміну результатами досягнень науки і техніки, формування нового технічного базису;
- відкритість національних економік і свобода торгівлі, оскільки лібералізація міжнародного обміну полегшила б адаптацію національних господарств до зовнішніх умов і впливів, сприяла більш активному їхньому включенню в міжнародний поділ праці і кооперацію, у процес широкого міждержавного співробітництва.

8.2.Форми міжнародної економічної інтеграції

Конкретні форми економічної взаємодії залежать від рівня господарського розвитку країн-учасниць. Особливості країн відповідно впливають на характер і рушійні сили інтеграції.

Основні форми міжнародної інтеграції:

1. Зона вільної торгівлі – пільгова зона регіонального типу, у межах якої підтримується вільна від митних і кількісних обмежень міжнародна торгівля країн, які входять у таку зону. Зони вільної торгівлі сприяють зростанню внутрішньої, а на цій основі і взаємної торгівлі країн-членів. Найрозвиненішою з таких зон є Зона вільної торгівлі промисловими товарами в Європі.

2. Митний союз – спільна митна територія двох і більше країн з повною ліквідацією мит у взаємних відносинах і з єдиним митним тарифом відносно третіх країн. Мета створення митного союзу: полегшити торгівлю країн-учасниць і в той же час не створити додаткових перепон у

торгівлі з третіми країнами. ВТО дуже ретельно слідкує за дотриманням цього положення серед своїх членів.

3. Спільний ринок – об'єднання національних ринків декількох країн в єдиний великий ринок з вільним переміщенням у його межах капіталів, товарів, послуг і робочої сили.

4. Економічний союз – об'єднання національних економік декількох країн на основі митного союзу, спільного ринку, уніфікації фінансових систем і проведення спільної валютної політики.

5. Політичний союз - об'єднання країн на основі укладення спільного договору з метою проведення спільної політики у всіх сферах суспільного життя.

6. Міжнародні організації, угруповання, комплекси – об'єднання країн чи інших суб'єктів за окремими інтересами (або групою окремих інтересів) для спільного здійснення різноманітних заходів, спрямованих на їхнє задоволення.

Економічна інтеграція розвивається в регіональному аспекті й виявляється в кількох формах. Інтеграційні об'єднання в основному носять регіональний характер і розрізняються за глибиною процесів, що відбуваються у межах угруповання.

У розвинутих країнах – це міждержавна інтеграція та інтеграція на мікрорівні або інтеграція, підкріплювана приватними закордонними інвестиціями. Міждержавні інтеграційні об'єднання виникають як зона вільної торгівлі і ставлять за мету ліквідувати перешкоди у взаємній торгівлі країн-учасниць, митні союзи яких, окрім згаданої мети, прагнуть захистити свій внутрішній ринок від конкуренції третіх країн з допомогою митних і податкових засобів.

На певному рівні розвитку мікроінтеграції виникають транснаціональні корпорації. На макрорівні інтеграція розвивається на основі формування економічних об'єднань країн з різними типами узгодження їх національних політик. Тут ідеться про явище економічного регіоналізму.

Отже, економічна інтеграція є закономірним етапом інтернаціоналізації господарського життя, що передбачає більш тісне зближення окремих національних господарств та проведення узгодженої міжнародної економічної політики.

8.3. Особливості інтеграційної політики України

Інтеграційний процес у своєму розвитку проходить кілька стадій, у тому числі: створення єдиного ринку з уніфікацією юридичних та економіко-технічних умов торгівлі, спрямування капіталу і робочої сили, утворення валютного та економічного союзів. Економічний союз передбачає уніфікацію функціонування всіх сфер господарської діяльності, координацію економічної політики країн-членів і створення єдиного

законодавства. Можливе формування наднаціональних органів, наділених компетенцією ухвалювати обов'язкові для всіх рішення.

У розвинутих країнах інтеграційні процеси дістали найбільшого розвитку в Західній Європі (ЄС) та у Північній Америці (НАФТА). Практика показує, що розширення ринку через регіональну інтеграцію може приводити до значної економії на масштабі виробництва у країнах-учасниках. При цьому вони здобувають додаткові вигоди в ефективності виробництва від посилення конкуренції, якщо країни — члени інтеграційного об'єднання випускають однаковий асортимент продукції. За цих умов скорочуються відносно неефективні виробництва й розширюються більш конкурентоспроможні. У результаті створення митного союзу, єдиного ринку може виникати і протилежний ефект — через те, що виробники третіх країн могли б постачати ті самі товари за нижчою ціною.

Процеси господарського зближення відбуваються і в країнах Азії, Африки та Латинської Америки. Там налічується більш ніж 20 регіональних угруповань. Форми і сфери співробітництва країн різноманітні, і не всі об'єднання мають інтеграційний характер. В основі інтеграційних процесів у країнах, що розвиваються, лежить прагнення правлячих кіл об'єднати зусилля для подолання економічної відсталості. Ліквідація тарифів серед економічних об'єднань країн, що розвиваються, розглядається як один із засобів індустріалізації через регіональне заміщення імпорту шляхом «обміну» ринків для окремих товарів. Регіональні об'єднання країн, що розвиваються, іноді досягають економії іноземної валюти шляхом заснування клірингових союзів.

До регіональних об'єднань, що мають інтеграційний характер, можна віднести Спільний ринок Південного Конуса (МЕРКОСУР), Андський пакт, Центральноамериканський спільний ринок. Виникнення альтернативних варіантів регіональної інтеграції на Латиноамериканському континенті викликане труднощами інтеграційних процесів.

Поділ світового господарства на інтеграційні об'єднання справляє суперечливий вплив на процес інтернаціоналізації виробництва. Утворення міжнародних економічних об'єднань і союзів сприяє розвитку виробничих відносин між країнами-членами. Одночасно це створює перешкоди для економічних відносин між країнами, що належать до різних угруповань, призводить до концентрації товарних потоків усередині економічних об'єднань.

Таблиця 8.1

Порівняння трьох найбільших регіональних об'єднань у світі

Об'єднання	ВВП (за ПКС-паритет купівельної спроможності, трлн дол.)	Населення (млн. осіб)	Територія (млн кв. км)	ВВП на душу населення (за ПКС тис.дол.)
НАФТА	13,8	434,7	21,6	38,6
ЄС	11,7	457	4	39,200
МЕРКОСУР	3,5	300,2	12,1	8,7

Більшість інтеграційних об'єднань, що виникають та розвиваються у сучасній світовій економіці, мають виконати ряд завдань:

- використання переваг масштабу економіки, розширення розмірів ринку, зменшення трансакційних витрат та використання інших переваг на основі теорії економіки масштабу;
- вирішення проблем торгової політики, зміцнення переговорних позицій країн у рамках багатосторонніх торгових переговорів у СОТ;
- сприяння структурній перебудові економіки, використання країнами, що будують ринкову економіку або здійснюють глибокі економічні реформи, досвіду провідних розвинених країн, що є членами об'єднання;
- підтримка молодих галузей виробництва, підтримка місцевих виробників за рахунок виходу на більш широкий регіональний ринок;
- створення сприятливого зовнішньополітичного середовища, зміцнення взаєморозуміння і співробітництва країн, що беруть участь у політичній, соціальній, військовій, культурній та інших позаекономічних сферах; забезпечення економічної й політичної консолідації та міжнародної воєнної безпеки;
- можливість регулювання соціально-економічних процесів на регіональному рівні, усунення національних перепон на шляху взаємних обмінів і взаємодії національних економік, забезпечення сприятливих умов господарюючим суб'єктам, розкріпачення конкуренції.

Визначальним моментом інтеграції є прямі міжнародні економічні (виробничі, науково-технічні, технологічні) зв'язки на рівні первинних суб'єктів економічного життя.

Аналізуючи різні погляди на сутність інтеграційних процесів, можна зробити висновок про те, що єдиної теорії інтеграції не існує. Кожна країна обирає свій шлях до інтеграції, шукаючи конкретні переваги. У різні

періоди свого розвитку країни крокують до інтеграції, враховуючи свої національні аргументи.

Зовнішня політика України – стратегічний підхід української держави до відносин з іноземними державами, співпраці з міжнародними організаціями, просування своїх національних інтересів та захисту прав своїх громадян та української діаспори за кордоном.

Стратегічна мета зовнішньої політики України – європейська та євроатлантична інтеграція, формування відносин стратегічного партнерства з Європейським Союзом, Сполученими Штатами Америки, співробітництво із азіатськими державами, активна діяльність в ООН та інших міжнародних організаціях, забезпечення ефективної участі країни у світовій економіці з максимальним захистом національних інтересів, перетворення України на потужну регіональну державу.

Основні терміни

Міжнародна економічна інтеграція, форми міжнародної економічної інтеграції, інтернаціоналізація виробництва, економічна інтеграція, економічні ефекти інтеграції, зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, платіжний баланс, економічний союз, Європейський Союз, конкурентні переваги України

Контрольні питання

1. Назвіть та охарактеризуйте основні форми міжнародної міграції капіталу.
2. Розкрийте зміст, причини та наслідки міграції підприємницького капіталу.
3. Дайте порівняльну характеристику прямим та портфельним іноземним інвестиціям.
4. У чому полягають роль та функції позичкового капіталу в сучасній міжнародній економіці?
5. Розкрийте основні причини міжнародної кризи заборгованості. Запропонуйте власний варіант розв'язання цієї проблеми.
6. Чи актуальна проблема зовнішньоекономічної заборгованості для України?
7. Наведіть структуру міжнародного ринку кредитних та інвестиційних ресурсів і охарактеризуйте його основні елементи

Тема 9. Міжнародна економічна політика України

План

1. Зміст і загальна характеристика економічної політики держави.
2. Особливості формування сучасної міжнародної економічної політики України.
3. Теоретичні основи зовнішньоекономічних відносин держави в умовах глобалізації економіки.

1. Зміст і загальна характеристика економічної політики держави

Отримавши незалежність у 90-х роках минулого століття, Україна продовжує розвивати свою національну міжнародну економічну політику, яка виступає складовою частиною загальної економічної політики. Початок XXI століття для держави характеризується стрімкими зрушеннями на міжнародній арені. Тому пошуку парадигми майбутнього розвитку України надається велике значення. Сучасному стану економічного розвитку притаманні два основних напрями: глобалізація і регіоналізація. Вони є відображенням об'єктивного процесу модернізації суспільства під впливом зменшення кількості виробничих ресурсів і значного зростання потреб суспільства.

У широкому розумінні, економічна політика охоплює політичні відносини, політичну організацію і політичну ідеологію. Виходячи з цього, можна визначити, що економічна політика є комплексом дій держави з регулювання економічної ситуації і корекції економічних інтересів. Безумовно, що економічна політика базується на чіткому визначенні органами влади її основних цілей, напрямів, методів і важелів розвитку економіки.

Завдання економічної політики України:

- визначення мети (цілі), на досягнення якої буде зорієнтований розвиток господарства;
- визначення засобів, які потрібно мобілізувати на досягнення поставленої мети.

Основними пріоритетами економічної політики є:

- забезпечення економічної свободи в рамках діючого законодавства;
- забезпечення повної зайнятості робочої сили й інших факторів виробництва;
- підтримання і забезпечення економічного зростання і економічного розвитку;
- організація справедливого оподаткування;
- забезпечення охорони навколишнього середовища;

– забезпечення захисту підприємницької діяльності й соціального захисту населення.

Безумовно, що будь-яка економічна діяльність і економічна політика повинна визначити пріоритетні напрямки. Пріоритетний підхід до економіки — це завжди політичний, стратегічний підхід. Пріоритети мають визначатися на основі інтересів і здійснюватися через них. Вони мусять сприяти науковому передбаченню майбутнього стану розвитку економіки, його структури, впливу на соціальну сферу, людину, природу. У свою чергу, на цій основі можна прогнозувати реальні суперечності та шляхи і способи вирішення їх. Так, економічна політика, побудована на науковій теорії, перетворюється на чинник суспільного прогресу.

В економічній політиці розрізняють цілі, інструменти та інститути. Цілями економічної політики є: поліпшення життєвих стандартів населення, забезпечення повної зайнятості, підтримання цінової стабільності, досягнення справедливого розподілу доходів, скорочення бідності. Серед її інструментів виокремлюють монетарну (наприклад, установлення офіційного обмінного курсу) та фіскальну (визначення рівня державних витрат та податків) політику. Інститути здійснюють ринкове регулювання за допомогою ефективних політичних інструментів, до яких зараховують формальні (правила, закони, конституції) та неформальні (норми поведінки, звичаї та інші моральні обмеження).

9. 2. Особливості формування сучасної міжнародної економічної політики України

Сучасна міжнародна економіка являє собою складну мережу взаємозв'язаних ринків капіталу, товарів та робочої сили. На ці ринки впливає міжнародна економічна політика держав – їх учасників.

За визначенням експертів, міжнародна економічна політика являє собою сукупність засад, економічних методів та інструментів, за допомогою яких уряди держав здійснюють регулювання міжнародної торгівлі й інвестицій, тим самим впливаючи на внутрішнє і зовнішнє функціонування національних економік.

До основних інструментів міжнародної економічної політики відносять сукупність економічних, адміністративних, тарифних і нетарифних методів зовнішньоекономічної діяльності. Прикладом економічного методу регулювання може бути митно-тарифне регулювання. Прикладом адміністративного методу є квотування та ліцензування. Дослідимо більш детально вищезазначені інструменти міжнародної вітчизняної економічної політики та її основні елементи: міжнародну торгівлю та інвестиційну діяльність.

Провідне місце в системі реалізації заходів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності посідають такі інструменти

протекціонізму і регулювання торговельних відносин, як тарифні і нетарифні методи регулювання (рис. 1). Тарифні методи регулювання базуються на застосуванні систематизованого переліку ставок мита, яким обладаються товари при перетині митного кордону країни, – митного тарифу. Нетарифні методи охоплюють усі інші способи обмеження імпорту або стимулювання експорту.

Рис. 9.1. Система методів та інструментів регулювання міжнародної торгівлі

Нормативно-правовою базою митно-тарифного регулювання в Україні є: Митний кодекс України; Податковий кодекс України, Закон України «Про митний тариф» від 19.09.2013 № 584-VII та інші нормативно-правові акти. Наразі митно-тарифне регулювання перебуває в

стадії активного реформування та кардинальних змін, створюючи при цьому потенційні можливості для розвитку міжнародних відносин України.

Вагомою частиною міжнародної економічної політики України є її торговельно-економічне співробітництво з різними країнами. Міжнародна торгівля складається із двох зустрічних потоків товарів – експорту та імпорту і характеризується такими компонентами, як зовнішньоторговельний обіг, товарна та географічна структура. Так, згідно з даними державної служби статистики, у січні-листопаді 2017 року експорт товарів з України становив 39,49 млрд дол., імпорт в Україну – 44,7 млрд дол.

Порівняно з січнем-листопадом 2016 року експорт збільшився на 20,6% (на 6,75 млрд дол.), імпорт – на 27,5% (на 9,63 млрд дол.). Таким чином, негативне сальдо торгівлі товарами становило 5,21 млрд доларів, що в 2,2 рази більше показника перших 10 місяців 2016 роки (2,33 млрд дол.).

Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 0,88 (за 10 місяців 2016 року – 0,93). Зовнішньоторговельні операції проводились з партнерами із 221 країни світу. При цьому український експорт до Росії за 10 місяців 2017 року зріс на 11,6% і становив 3,58 млрд доларів, тоді як імпорт російських товарів збільшився на 38,2% – до 6,33 млрд доларів. У той же час поставки українських товарів в ЄС зросли на 30,4% – до 15,91 млрд доларів, імпорт європейських товарів в Україну – 18,83 млрд доларів.

Згідно з даними статистики, найбільше від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі України товарами за 10 місяців зафіксовано з Німеччиною (-3,36 млрд доларів), Китаєм (-3,1 млрд доларів), Росією (-2,75 млрд доларів), Білоруссю (-1,92 млрд доларів), США (-1,55 млрд) і Швейцарією (-1,4 млрд доларів).

У цілому сальдо торгівлі товарами негативне як з країнами ЄС (-2,92 млрд доларів), так і з країнами СНД (-3,94 млрд доларів).

Найбільше позитивне сальдо зафіксовано в торгівлі товарами з Єгиптом (+1,61 млрд доларів), Індією (+1,52 млрд доларів), Туреччиною (+1,11 млрд доларів), Нідерландами (+958 млн доларів) та Італією (+765 млн доларів).

Основними торговельними партнерами України на сьогодні є країни ЄС. У цьому контексті слід згадати про Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка є новим форматом відносин, спрямованим на створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ЗВТ) Україна – ЄС і поступову інтеграцію України до внутрішнього ринку Євросоюзу. Створення ЗВТ Україна – ЄС передбачає співпрацю за різними напрямками, що переважно містяться у площині питань зовнішньоторговельної сфери (зокрема торгівлі товарами та послугами,

митно-тарифного регулювання, інвестиційної та конкурентної політики, а також у регулювання суперечок).

У 2017 році активізувалася зовнішня торгівля товарами України з країнами ЄС. Так, загальна вартість вітчизняного товарного експорту склала 43,3 млрд дол. США, що на 19% більше порівняно з показниками 2016 року. Імпорт товарів в Україну зріс упродовж року на 26,4% та склав 49,6 млрд дол. США. За результатами сальдо зовнішньої торгівлі товарами з країнами ЄС виявилось негативним і склало -6,3 млрд дол. США (для порівняння: у 2016 році цей показник становив -2,9 млрд дол. США).

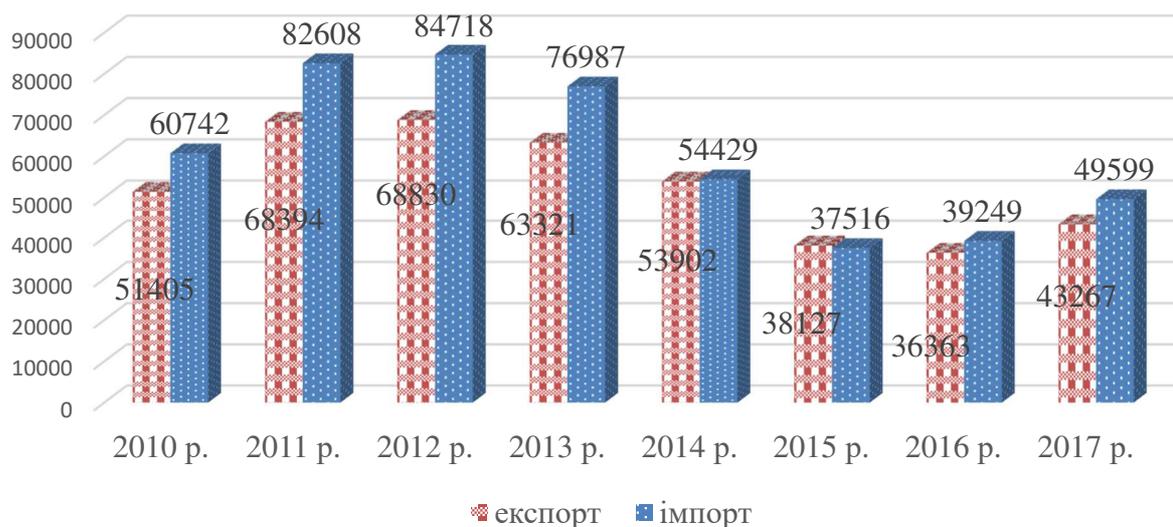

Рис. 9.2. Динаміка обсягів вітчизняного експорту та імпорту товарів до країн ЄС, млн. дол. США

Вагомою складовою міжнародної економічної політики також є інвестиції, оскільки завдяки залученню коштів до виробництва створюються можливості для збільшення його обсягів, модернізації засобів, а також підвищення рівня ринкової конкуренції, платіжного балансу, розвитку інвестиційної інфраструктури. Інвестори на власний розсуд визначають доцільність розміщення коштів у тих чи інших країнах світу, даючи оцінку інвестиційному клімату. Одним з основних інструментів такої оцінки є Індекс інвестиційної привабливості. За даними Європейської Бізнес Асоціації Індекс інвестиційної привабливості України в 2017 р. склав 3,03 балів за 5-ти бальною шкалою (2,88 бали у 2016 р.).

Серед факторів, що сприяли покращенню Індексу, респонденти назвали наступні: підвищення уваги уряду до розвитку інновацій, ІТ та креативної економіки; часткова розбудова виробничих потужностей; відкриття додаткових дослідницьких центрів та терміналів; розширення/укрупнення мереж; відкритість державних даних; поступова дерегуляція; впровадження електронної системи відшкодування ПДВ; спрощення процедури отримання дозвільних документів на будівництво, мораторій на перевірки; послаблення валютного контролю; запровадження інституту приватних виконавців;

прийняття закону про squeeze-out тощо. Крім того, Україна здобула безвізовий режим, який став певним маркером розвитку нашої країни за європейським зразком

Пріоритетні проблеми, які потребують вирішення, дослідники розподілили на 4 основні групи:

- корупція (відсутня боротьба з корупцією, її рівень зріс, відсутній прогрес у створенні антикорупційного суду);

- економічні чинники (нестабільність валюти, девальвація, інфляція, обтяжливі податкові процедури тощо);

- повільний хід реформ (відсутність судової реформи, реформи ринку праці, земельної реформи, повільна модернізація інфраструктури тощо);

- політичні чинники (політична нестабільність, політична та законодавча невизначеність, протистояння між силовими відомствами тощо).

Вирішення цих питань сприятиме позитивному тренду розвитку Індексу інвестиційної привабливості, що у свою чергу посилить позиції України на світовій арені та дозволить залучати інвестиції.

Чистий приплив прямих іноземних інвестицій в Україну в 2017 році склав 2,3 млрд доларів. Завершення більшості програм рекапіталізації банків призвело до скорочення обсягу операцій банків з переоформлення боргу в статутний капітал до 0,6 млрд дол. США за підсумками 2017 року проти 2,1 млрд дол. США в 2016 р. Без обліку таких операцій, чисті надходження прямих іноземних інвестицій за минулий рік зросли на 26% до 1,8 млрд дол. США. У 2017 році продовжувалося зростання грошових переказів на тлі посилення міграційних процесів та зміцнення валют країн Східної Європи. Збільшення надання ІТ-послуг зумовило зростання переказів з США. Зростання грошових переказів компенсували більші, ніж у 2016 році, виплати по дивідендах. Ці виплати у свою чергу зросли за рахунок дозволу на репатріацію дивідендів, нарахованих за 2016 рік. Чистий приплив капіталу за фінансовим рахунком зріс до 6,4 млрд дол. США (порівняно з 4,7 млрд дол. США у 2016 році). Державний сектор відігравав значну роль у надходженні капіталу – уряд активно залучав валютні ресурси як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Успішне завершення третього перегляду програми EFF з МВФ дозволило урядові отримати черговий транш кредиту макрофінансової допомоги від ЄС на суму 0,3 млрд дол. США. Також у вересні 2017 р. Україна повернулася на ринки зовнішніх запозичень – чисті залучення за суверенними єврооблігаціями становили 1,3 млрд дол. США.

Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України (акціонерний капітал нерезидентів) на 1 жовтня 2017 року становив 39,719 млрд дол. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у січні–вересні надходили із 76 країн світу, при цьому найбільшим інвестором став Кіпр з

обсягом вкладень 464,6 млн дол., далі йдуть Нідерланди – 210,4 млн дол., замикає трійку Велика Британія – 203,6 млн дол. Найвагоміші обсяги надходжень прямих інвестицій були спрямовані до підприємств промисловості – 464,4 млн дол., установ та організацій, що здійснюють фінансову та страхову діяльність, – 248,8 млн дол.

Таким чином, завдяки профіциту зведеного платіжного балансу та одержання у квітні чергового траншу від МВФ міжнародні резерви збільшилися на 21% до 18,8 млрд доларів, що забезпечує 3,6 місяця імпорту станом на кінець 2017 року.

Торговельні відносини країни у поєднанні з ефективними заходами економічної та політичної дипломатії складають основу міжнародної економічної політики.

Ураховуючи досвід економічної дипломатії розвинених країн, слід зазначити, що цивілізовані форми взаємодії ділових кіл та влади на міжнародній арені не тільки можуть приносити взаємну користь, але досить часто є чи не єдиним інструментом впливу і навіть тиску в ситуаціях, коли дипломатичні чи інші політичні засоби вичерпані або з якихось причин неможливі.

Керівництво країни має подолати непропорційний розвиток регіонів, поступово узгодити правові та економічні аспекти розвитку міжнародної торгівлі, зробити законодавство більш прозорим, спрямувати активні дії на боротьбу з корупцією. У боротьбі з корупцією основним інструментом має стати законодавчо закріплене право громадян проводити приватне кримінальне розслідування, фіксувати корупційні дії чиновників на аудіо та відеопристрої, а потім з цими доказами напряму звертатися до суду.

Поряд з цим в Україні необхідно реалізувати:

- конституційну реформу, адже політична нестабільність – основна причина сьогоденних проблем. Україна потребує конституційного ладу з чітко визначеними повноваженнями, щоб політичне протистояння не паралізувало державний апарат. Зміни мають готувати лише незалежні експерти, а ухвалювати їх потрібно після відповідної оцінки Венеціанської комісії;
- судову реформу та реформу державного управління, бо без цього Україна не зможе ані розробляти та втілювати власну політику, ані захищати права та інвестиції іноземних партнерів;
- реформу енергетичного сектору, при цьому особливу увагу потрібно приділити реформуванню газотранспортної системи країни.

В основу модифікації економічної політики країни також повинно входити поліпшення інвестиційного клімату в Україні через створення ефективної системи надання державних кредитів для інвестиційних проектів у пріоритетні сфери національної економіки.

Покращення інвестиційного клімату можливо через проведення ефективної політики щодо зниження інфляції та інфляційних очікувань, урегулювання проблеми державного боргу, забезпечення захисту прав власників та інвесторів. Іншими словами, необхідно створити такі сприятливі умови, за яких підвищиться міжнародний імідж країни, а інвестор буде зацікавлений працювати на території України в довгостроковому періоді.

З метою поліпшення інвестиційного клімату пропонується:

- знизити адміністративні бар'єри інвестиційної діяльності;
- сформулювати працездатну фінансову систему;
- знизити процентні ставки до рівня, що має відповідати ефективності інвестицій в реальний сектор економіки, на основі забезпечення збалансованого бюджету та подальшого зниження інфляції;
- провести податкову реформу, що має передбачати розширення інвестиційних можливостей суб'єктів ринку на основі впорядкування, спрощення і структурної перебудови існуючої податкової системи.

Також необхідно створити механізм субсидування перспективних і пріоритетних науково-дослідних, дослідно-конструкторських розробок, за допомогою яких значно підвищиться конкурентоспроможність національної економіки.

3. Теоретичні основи зовнішньоекономічних відносин держави в умовах глобалізації економіки

Розвиток економічної політики започаткувався в епоху виникнення держави і класів. Уперше теоретично узагальнив фундаментальні поняття економічної політики та держави італійський філософ Нікколо Макіавеллі (1469—1527). Він розглядав політику як емпіричну науку, яку можна перевірити практикою. На його думку, в основі політики — не християнська мораль, а інтереси та сила. Меркантилізм, що розвивався протягом XVI—XVIII ст., формував економічні концепції політики як системи цілей, визначальних принципів, політичних стратегій та інструментів впливу в процесі боротьби національних держав за отримання самостійності. За цим підходом на перший план виступили національні інтереси держави, її могутність як головна мета економічної політики. Уже з часів меркантилізму простежується тісний взаємозв'язок між національною та міжнародною економічною політикою.

Насау Сеніор (1790–1864) сформулював тезу про фундаментальні відмінності між економікою як наукою і як мистецтвом, що в сучасному розумінні трактують як позитивну та нормативну економіку у національному і міжнародному вимірах.

Вагомий внесок у визначення предмета економічної політики зробив англійський економіст Джон Стюарт Мілль (1806–1873), який зазначав: «Наука є зібранням фактів; мистецтво — комплексом правил чи директив до виконання. Мова науки полягає у твердженнях типу: «Це є» або «Цього немає»; «Це відбувається» або ж «Цього не відбувається». Мова мистецтва полягає у твердженнях типу: «Робіть це», «Уникайте того». На початку ХІХ ст. у межах німецької історичної школи (М. Вебер, В. Зомбарт, Ф. Ліст та ін.) зародилося уявлення про національну економіку та національну економічну політику. Так, німецький економіст Фрідріх Ліст (1789—1846) на перше місце ставив національні інтереси, які треба реалізувати у міжнародному середовищі на принципах довгостроковості національної економічної політики. При цьому він наголошував на необхідності розвитку національних економік через їхню відкритість та інтеграцію з економіками інших країн.

Винагороду від зростаючої інтернаціоналізації він вбачав лише за умов сильної політичної та економічної системи влади, яка зможе захистити національні інтереси.

Праця англійського економіста Джона Кейнса (1883–1946) «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (1936) ознаменувала початок кейнсіанської революції, яка викликала значні зміни в теорії економічної політики. Вона започаткувала новий підхід до аналізу макроекономічних зв'язків і відповідно макроекономіку як самостійну галузь в економічній науці, зокрема міжнародну макроекономіку.

Кейнсіанські та посткейнсіанські підходи ґрунтуються на концепції невизначеності й обмеженої раціональності, за якою монетарні, фінансові інструменти мають забезпечувати безпечний для навколишнього середовища розвиток і оптимальне використання обмежених ресурсів. Вони відіграють координаційну, а не вирішальну роль при визначенні пріоритетних напрямів міжнародної економічної політики.

Теоретичні аспекти діалектичного взаємозв'язку внутрішньої та міжнародної економічної політики другої половини ХХ ст. розглянуто в працях В. Ойкена, Я. Тінбергена, К.-Е. Боулдінга та ін. Для сучасної економічної політики характерно посилення економічної ролі держави внаслідок здійснення антикризових та антиінфляційних заходів, регулювання зовнішньоекономічної діяльності тощо. Форми і методи економічної політики багато в чому залежать від стану економіки, поєднання ринкового саморегулювання з державним втручанням, особливо за умов ринкових помилок, «неспроможності ринку», адже економічна політика розвивається в певному середовищі.

В економічній політиці розрізняють цілі, інструменти та інститути. Цілями економічної політики є: поліпшення життєвих стандартів населення, забезпечення повної зайнятості, підтримання цінової стабільності, досягнення справедливого розподілу доходів, скорочення

бідності. Серед її інструментів виокремлюють монетарну (наприклад, установлення офіційного обмінного курсу) та фіскальну (визначення рівня державних витрат та податків) політику. Інститути здійснюють ринкове регулювання з допомогою ефективних політичних інструментів, до яких зараховують формальні (правила, закони, конституції) та неформальні (норми поведінки, звичаї й інші моральні обмеження).

Розрізняють три основні функції економічної політики, які виконуються в межах міжнародної економічної системи: аллокацію ресурсів з можливістю їхнього альтернативного використання (капітал, освічена та неосвічена робоча сила, технологія, земля тощо); макроекономічну стабілізацію (повна зайнятість, цінова стабільність та ін.); перерозподіл доходу між агентами чи регіонами (прогресивна податкова політика, соціальні трансфери).

Згідно з методологією економічної науки **економічну політику** поділяють на мікроекономічну, пов'язану з державним регулюванням ринків і галузей, та макроекономічну, спрямовану на досягнення загальних економічних цілей. У межах цієї широкої кваліфікації існує детальніший поділ за цілями економічної політики або інструментами, що використовуються в процесі її здійснення. Залежно від часового діапазону дії, тривалості періоду, на який розраховано заходи, розрізняють короткострокову та довгострокову економічну політику.

Довгострокова політика характерна для відносно сталих умов економічного життя. Це дає змогу окреслити лінію поведінки на тривалий період і більш-менш дотримуватися її. Нестійкість економічних процесів, непередбачуваність внутрішніх і зовнішніх умов здійснення господарської діяльності змушують віддавати пріоритет короткостроковій економічній політиці, за якої спрямованість економічних дій розрахована приблизно на рік чи навіть на декілька місяців.

Використовуючи методологічні та теоретичні критерії економічної науки, сучасна німецька школа економічної політики розрізняє такі її види, які є основою МЕР:

- позитивна теорія економічної політики; нормативна теорія економічної політики; політика пропозиції; політика попиту;
- кооперативна економічна політика (державна, роботодавці, профспілки).

Метою міжнародної економічної політики є удосконалення ефективності розподілу ресурсів; максимальна доцільність їх використання у макроекономічному масштабі і досягнення стабільності цін.

За характером засобів, які застосовуються в економічній політиці, вона може бути реформаторською (зміни економічних форм), якісною (зміни в структурі) або кількісною (зміна значень інструментів). Реформаторська політика спрямована на трансформацію економічної системи від одного соціально-економічного стану до іншого. Завдання

якісної політики, як правило, полягає в пошуку оптимуму шляхом прийняття альтернативних рішень.

Кількісна політика здебільшого спрямована на зміну чисельного значення деяких економічних перетворень для задоволення певних цілей. Прикладами кількісних змін є:

- створення монополії там, де раніше існував конкурентний ринок, чи, навпаки, зникнення існуючої до цього монополії; запровадження митного союзу;
- націоналізація промисловості чи певної кількості галузей промисловості та ін.

Прикладом зміни, яка може бути охарактеризована як якісна, але водночас і як певний вид кількісної політики, вважають запровадження безплатної системи освіти замість платної. Ця політика може вважатися кількісною, оскільки певна «ціна» була зниженою до нуля.

Завдяки економічній політиці визначаються деякі елементи економічної поведінки організованих груп (профспілок, сільськогосподарських та промислових організацій тощо) та окремих індивідів. Так, під час переговорного процесу щодо вступу України до СОТ та підготовки Угоди про співпрацю з ЄС урядові кола широко залучали до співпраці професійні об'єднання (промисловців, аграріїв, фінансистів та ін.). У найуживанішому значенні поняття «економічна політика» асоціюється з діяльністю уряду.

Процедура формування чи створення економічної політики полягає в плануванні, тобто розробленні прогнозу та розгляді наслідків від можливих змін у засобах економічної політики, оцінюванні можливих результатів і виборі її інструментів.

Визначення оптимальної політики зводиться до вибору серед обмеженої кількості альтернатив. Особливо це стосується країн — членів міжнародних інтеграційних об'єднань. Найбільший вплив внутрішньої економічної політики на міжнародну проявляється під час політичних та економічних ділових циклів. Між політичним діловим циклом і циклом економічної політики існують такі відмінності: вони мають різну часову протяжність і приводяться в дію різними факторами. Для політичного ділового циклу таким фактором є мотив перевиборів, отже, джерело циклу закладено в поведінці самих політиків. У циклі економічної політики цикл обирають не згори, а знизу, оскільки його рушійною силою є діяльність типових для господарства інвесторів (колективних та індивідуальних). Політики в межах цього циклу тільки реагують на об'єктивні умови, спричинені необхідністю вдаватися то до активної, то до пасивної політики.

Основні терміни

Конституційна реформа, судова реформа, тарифне регулювання, нетарифне регулювання, митний тариф, імпортна квота, виробнича субсидія, ліцензування, кредитування, добровільне обмеження експорту, експортний податок, дискримінація імпорту в межах митного союзу, антидемпінгове регулювання

Контрольні питання

1. Обґрунтуйте наслідки впровадження митного тарифу на імпорт автомобілів в Україну.
2. Які інструменти прихованого протекціонізму застосовуються в Україні?
3. У чому полягають відмінності впливу митного тарифу та виробничої субсидії?
4. Чи можна вважати експортне кредитування прихованим субсидюванням експорту? Чому?
5. Які аргументи застосовують прихильники та супротивники митних тарифів?

Приклади тестових завдань

1. Поясніть, що означають абсолютні переваги країни:

- а) кількісні переваги у виробництві якогось товару або послуги;
- б) міжнародні переваги в альтернативних витратах виробництва різних товарів;
- в) здатність країни виробляти товари з меншими витратами порівняно з іншими країнами.

2. Визначте, що є характерним для протекціоністської політики:

- а) сприяння розвитку національної економіки шляхом обмеження впливу на неї іноземної конкуренції;
- б) сприяння вільній торгівлі та обмеженню державного втручання в зовнішньоекономічну діяльність;
- в) сприяння міжнародній міграції трудових ресурсів;
- г) участь у діяльності міжнародних економічних організацій.

3. Визначте правильне формулювання теореми Хекшера–Оліна:

- а) унаслідок торгівлі збільшуються доходи власників специфічних для експортних галузей факторів, а зменшуються доходи власників факторів, специфічних для галузей, що конкурують з імпортом;
- б) країни експортують продукти інтенсивного використання надлишкових факторів, а імпортують продукти інтенсивного використання дефіцитних факторів виробництва;
- в) міжнародна торгівля призводить до вирівнювання абсолютних та відносних цін на гомогенні фактори виробництва в країнах, що торгують.

4. Виберіть правильне формулювання парадокса Леонтєва:

- а) теорія співвідношення факторів виробництва не підтверджується на практиці: трудонадлишкові країни експортують капіталоемну продукцію, тоді як капіталонадлишкові – трудомістку;
- б) імпортний тариф може призвести до падіння, а не збільшення внутрішньої ціни на імпортний товар у випадку падіння його відносної ціни на світовому ринку унаслідок уведення тарифу.

5. Ліцензування – це:

- а) кількісне обмеження експорту, визначене обов'язками партнерів у межах міжурядових угод про квотування експорту товарів;
- б) надання державними установами дозволу на експорт або імпорт товарів;
- в) фінансове стимулювання державою розвитку експорту національними фірмами.

6. Міграція робочої сили – це:

- а) виїзд працездатного населення з певної країни за її кордони;
- б) в'їзд працездатного населення в певну країну з інших країн;
- в) повернення емігрантів на батьківщину на постійне проживання;
- г) переміщення працездатного населення через кордони певних національних економік зі зміною місця постійного проживання або

періодичним поверненням до нього.

7. Еміграція робочої сили – це:

- а) виїзд працездатного населення з країни за її кордони;
- б) в'їзд працездатного населення в певну країну з інших країн;
- в) повернення емігрантів на батьківщину на постійне проживання;
- г) переміщення працездатного населення через кордони певних національних економік зі зміною місця постійного проживання або періодичним поверненням до нього.

8. Реєміграція робочої сили – це:

- а) виїзд працездатного населення з країни за її кордони;
- б) в'їзд працездатного населення в певну країну з інших країн;
- в) повернення емігрантів на батьківщину на постійне проживання;
- г) переміщення працездатного населення через кордони певних національних економік зі зміною місця постійного проживання або періодичним поверненням до нього.

9. Укажіть основні причини міграції населення:

- а) пошук роботи;
- б) отримання вищої заробітної плати;
- в) війна та політичні репресії;
- г) усі вищезазвані;
- д) а + б.

10. Який з перелічених факторів міграції населення не є економічним:

- а) диференціація вартості робочої сили в межах окремих країн;
- б) стан національного ринку праці;
- в) дискримінація за національними та расовими ознаками;
- г) структурна перебудова економіки.

11. Укажіть класифікацію міжнародних міграційних потоків робочої сили за територіальною ознакою:

- а) безповоротна, тимчасова, щоденна, маятникова;
- б) легальна, нелегальна;
- в) міжконтинентальна, континентальна.

12. Укажіть класифікацію міжнародних міграційних потоків робочої сили за терміном:

- а) тимчасова, щоденна, маятникова;
- б) легальна, нелегальна;
- в) міжконтинентальна, континентальна;
- г) міграція висококваліфікованої робочої сили, міграція не кваліфікованої робочої сили.

13. Визначте непрямий інструмент еміграційної політики держави:

- а) кваліфікаційні вимоги до суб'єктів трудової міграції;
- б) митна політика, що передбачає пільги для реємігрантів;
- в) лімітування видачі закордонних паспортів;
- г) заборона на виїзд певних категорій працівників;

д) установлення термінів обов'язкової роботи в країні після отримання освіти за державний кошт.

14. Визначте прямий інструмент еміграційної політики держави:

- а) надання пільг за валютними вкладками;
- б) митна політика, що передбачає пільги для реемігрантів;
- в) заборона на виїзд певних категорій працівників;
- г) валютна та банківська політика, орієнтована на заохочення валютних переказів з-за кордону.

15. За характером діяльності міжнародні організації поділяються на:

- а) універсальні, оборонні;
- б) економічні, політичні;
- в) культурно-просвітницькі;
- г) усі відповіді є правильними.

17. До джерел формування нормативної основи діяльності міжнародних організацій відносяться:

- а) міжнародні угоди, міжнародні звичаї;
- б) рішення міжнародних організацій та конференцій;
- в) міжнародні кодекси поведінки;
- г) усі відповіді є правильними.

18. Для урядів країн світу членство у міжнародних організаціях є одним з головних засобів здійснення своєї зовнішньоекономічної програми, оскільки:

- а) у структурі міністерств закордонних справ усіх країн є відділи, які займаються питаннями співробітництва з міжнародними організаціями;
- б) членські внески в міжурядові організації становлять окрему (і дедалі більш відчутну) статтю державних витрат на зовнішню політику;
- в) при багатьох міжурядових організаціях створені спеціальні постійні представництва держав;
- г) усі відповіді є правильними.

19. До міжнародних організацій з регулювання промислової галузі відносяться:

- а) ЮНІДО;
- б) ФАО;
- в) ІКАО;
- г) СПП.

20. До міжнародних неурядових економічних організацій (МНЕО) відноситься:

- а) Європейське товариство для вивчення громадської думки і ринкової кон'юнктури;
- б) Європейська організація з безпеки повітряних ліній;
- в) Міжнародна морська організація;
- г) Європейська конференція цивільної авіації.

21. Організація ООН була утворена у:

- а) 1945 році;
- б) 1948 році;
- в) 1950 році;
- г) 1946 році.

22. Головна мета СОТ – це:

- а) лібералізація міжнародної торгівлі;

- б) усунення дискримінаційних перешкод на шляху міжнародних потоків товарів та послуг;
- в) вільний доступ до національних ринків і джерел сировини;
- г) усі відповіді є правильними.

23. Група Світового банку складається з:

- а) Міжнародного банку реконструкції і розвитку (МБРР);
- б) Міжнародної фінансової корпорації (МФК), Міжнародної асоціації розвитку (МАР);
- в) Багатосторонньої агенції з гарантій інвестицій (БАГІ);
- г) усі відповіді є правильними.

24. До найвпливовіших серед міжнародних організацій загальноекономічного характеру відносяться:

- а) ОПЕК, ФАО;
- б) ЄС, АСЕАН;
- в) МВФ, ВТО;
- г) ЮНІДО, СОТ.

25. До основних функцій МАГАТЕ не відносяться:

- а) надання інформації з усіх аспектів ядерної науки і техніки;
- б) сприяння розвитку атомної енергетики у військових цілях;
- в) здійснення консультацій з проблем ядерної енергетики;
- г) підготовка національних кадрів в галузі атомної енергетики.

26. Міжнародна міграція капіталів стає типовим явищем міжнародної економіки, починаючи з:

- а) другої половини XVII ст.;
- б) першої половини XVIII ст.;
- в) середини XIX ст.;
- г) першої половини XX ст.;
- д) середини XX ст.

27. Об'єктивною основою міжнародної міграції капіталу є:

- а) різні форми політичного устрою країн;
- б) міжнародний розподіл праці та кооперація виробництва;
- в) нерівномірність економічного розвитку країн;
- г) світовий ринок та міжнародна конкуренція;
- д) транснаціоналізація бізнесу.

28. Укажіть домінуючий компонент сучасної структури міжнародного руху капіталів:

- а) прямі інвестиції;
- б) портфельні інвестиції;
- в) міжбанківські кредити та банківські депозити;
- г) гранти та міжнародні трансферти.

29. Прямі зарубіжні інвестиції здійснюють переважно:

- а) розвинуті країни;
- б) країни, що розвиваються;
- в) країни перехідної економіки.

30. До визначальних факторів інвестиційного клімату в будь-якій економіці відносяться:

- а) стан внутрішнього ринку;
- б) географічне положення країни та наявність у ній природних ресурсів;
- в) рівень розвитку конкурентних відносин у країні;
- г) домінуюча форма власності;
- д) загальна макроекономічна та політична нестабільність;
- е) а+б+д;
- є) а+д.

31. До важливих неурядових організацій у сфері економіки відноситься:

- а) Лондонський клуб;
- б) ЄВРОКОНТРОЛ;
- в) МЕРКОСУР;
- г) усі відповіді є правильними.

32. Основні цілі ООН – це:

- а) підтримка міжнародного миру і безпеки шляхом прийняття колективних заходів і мирного регулювання спорів;
- б) розвиток дружніх відносин між націями на основі поважання принципів рівноправності та самовизначення народів;
- в) забезпечення міжнародного співробітництва для вирішення міжнародних економічних, соціальних, культурних і гуманітарних проблем;
- г) усі відповіді є правильними.

33. Україна вступила до СОТ у:

- а) 2005 році;
- б) 2008 році;
- в) 2009 році;
- г) 1999 році.

34. Основними цілями Міжнародного банку реконструкції і розвитку є:

- а) сприяння країнам-членам в розвитку економіки шляхом надання їм довгострокових позик і кредитів;
- б) заохочення іноземного інвестування через надання гарантій або участь у позиках та інших інвестиціях приватних кредиторів;
- в) стимулювання тривалого збалансованого зростання міжнародної торгівлі, підтримка збалансованості платіжних балансів країн-членів;
- г) усі відповіді є правильними.

35. До глобальних міжнародних організацій відносяться:

- а) ЄАВТ;
- б) НАФТА;
- в) ООН;
- г) СОТ.

36. Консенсусний метод голосування під час прийняття рішень у міжнародній організації передбачає:

- а) відсутність заперечень з боку хоча б одного учасника голосування;
- б) позитивне голосування тільки зацікавлених сторін;

- в) прийняття або відхилення рішень без голосування тільки на основі реакції учасників (вигуків, реплік);
- г) позитивне голосування, коли голоси тих, хто утримався, не беруться до уваги.

37. Процедура створення міжнародної організації складається з:

- а) прийняття установчого документа;
- б) формування структурної організації;
- в) скликання головного органу;
- г) усі відповіді є правильними.

38. До організацій з регулювання продовольства відносяться:

- а) МАГАТЕ;
- б) СПП;
- в) ЄКМТ;
- г) ЕКАК.

39. Міжнародні неурядові економічні організації проводять наукові дослідження, результати яких публікують у таких виданнях:

- а) Асоціація міжнародних досліджень видає «Щоквартальний журнал з міжнародних досліджень»;
- б) Атлантичний інститут міжнародних відносин видає «Атлантичні доповіді»;
- в) Всесвітня асоціація з вивчення громадської думки видає щоквартальний інформаційний бюлетень «Вісник»;
- г) усі відповіді є правильними.

40. Фонди ООН – це:

- а) Фонд у галузі народонаселення;
- б) Дитячий фонд, Фонд розвитку для жінок;
- в) Фонд розвитку інвестицій;
- г) усі відповіді є правильними.

41. Головна мета Міжнародного торговельного центру – це:

- а) усунення дублювання в діяльності СОТ і ЮНКТАД по сприянню розвитку торгівлі в країнах, що розвиваються;
- б) керівництво системою міжнародних організацій з регулювання світової торгівлі;
- в) керівництво системою регіональних організацій з регулювання світової торгівлі;
- г) керівництво системою національних організацій з регулювання світової торгівлі; .

42. Міжнародний валютний фонд було засновано у:

- а) 1947 році;
- б) 1945 році;
- в) 1948 році;
- г) 1950 році.

43. Основними цілями ЮНІДО не являються:

- а) індустріалізація країн, що розвиваються;
- б) сприяння проведенню реформ країнами, що розвиваються;
- в) допомога планування національних економік розвинутих країн;
- г) надання технічної допомоги країнам, що розвиваються.

44. До організацій з регулювання продовольства і сільського господарства відносяться:

- а) ФАО;
- б) ЄКМТ;
- в) МТП;
- г) ЕКАК.

45. Заходи, організовані міжнародними неурядовими економічними організаціями, використовуються:

- а) бізнесменами для вирішення особистих проблем;
- б) урядами для висловлення своєї позиції з певних проблем міжнародних економічних відносин;
- в) урядами для розв'язання міждержавних проблем силовими методами;
- г) усі відповіді є правильними.

46. ЮНКДФ, як один з фондів ООН, – це:

- а) Фонд у галузі народонаселення;
- б) Фонд розвитку для жінок;
- в) Фонд розвитку інвестицій;
- г) Дитячий фонд.

47. Міждержавні організації з урегулювання світових товарних ринків мають сферою своєї діяльності такі ринки:

- а) какао;
- б) цукор;
- в) зерно;
- г) усі відповіді є правильними.

48. Основним напрямком діяльності БАГІ є:

- а) консультаційна допомога країнам, що розвиваються, щодо створення сприятливого інвестиційного клімату;
- б) забезпечення потенційних інвесторів до країн, що розвиваються, від некомерційних ризиків;
- в) гармонізація інвестиційних потоків між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються;
- г) контроль за умовами вкладання інвестицій ТНК у національні економіки з метою захисту інтересів останніх.

49. Яке з наведених визначень характеризує міжнародну економічну інтеграцію?

- а) стійкі економічні зв'язки на основі спільних намірів, закріплених у довгострокових економічних договорах;
- б) найпростіші економічні зв'язки, що мають епізодичний характер, регулюються одноразовими угодами;
- в) вищий рівень розвитку МЕВ, переплетення економік країн, погодження державної політики у взаємних економічних відносинах та у відносинах з третіми країнами;
- г) тісні економічні зв'язки кооперативного типу на основі спільних і погоджених намірів, закріплених у довгострокових економічних договорах і угодах.

50. На якому з означених рівнів розвитку МЕВ його суб'єктами виступають окремі країни?

- а) мікроекономічному;

- б) макроекономічному;
- в) мегаекономічному.

52. На якому з означених рівнів розвитку МЄВ його суб'єктами виступають окремі міжнародні організації і міжнародні інтеграційні об'єднання?

- а) мікроекономічному;
- б) макроекономічному;
- в) мегаекономічному.

53. До якого виду міжнародної торгівлі належать лізинг, консалтинг, інжиніринг?

- а) промисловою продукцією;
- б) послугами;
- в) сировиною.

Рекомендована література Базова

1. Алдієва-Барановська. Глобальний бізнес: навч. посіб. – К.: ЦУЛ, 2013. – 560 с.
2. Амеліна І.В. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. – К.: ЦУЛ, 2013. – 256 с.
3. Гребельник О.П. Основи зовнішньоекономічної діяльності: Підручник. – К.: ЦУЛ, 2013. – 452 с.
4. Гронтковська Г.Е. Міжнародна економіка: навч. посіб. / Г.Е.Гронтковська – К.: Кондор, 2014. – 382 с.
5. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: навч. посіб. /Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2009. – 364 с.
6. Ковальчук В.М. Світова економіка: навч. пос. – К.: ЦУЛ, 2014. – 632 с.
7. Ковальчук К.Ф. Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції в сучасних умовах: навч. посіб./ К.Ф. Ковальчук. – К.: ЦУЛ, 2014. – 208 с.
8. Козак Ю.Г. Міжнародна торгівля: підручник /Ю.Г. Козак - К.: ЦУЛ, 2015. – 272 с.
9. Кузьмін О.Є. Глобальна економіка: навч. посіб./ О.Є.Кузьмін, О.В. Пирог, І.В.Литвин. – К.: Патерик, 2016. - 300 с.
10. Лісовський П.М. Міжнародні відносини: ментальність, геополітика, глобалізація: навч. посіб./П.М. Лісовський. – К.: Кондор, 2017. – 156 с.
11. Мазурок П.П. Глобальна економіка: навч. посіб. / П.П. Мазурок, Б.М. Одягайло, В.В. Кулішов, О.М. Сазонец. – Львів: «Магнолія 2006», 2018. – 206 с.
12. Макаренко М.І. Міжнародні фінанси: навч. посіб. – К.: ЦУЛ, 2013. – 548 с.

13. Мельник Т.М. Міжнародна економічна діяльність України. – К.: Кондор, 2013. – 223 с.
14. Михайлова Л.І. Євроекономічна інтеграція України: навч. посіб. – К.: ЦУЛ, 2013. – 136 с.
15. Міжнародна економіка / За ред. Ю. Г. Козака – К.: ЦНЛ, 2009. – 560 с.
16. Міжнародна макроекономіка: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 372 с.
17. Попова Ю.М. the basic work book of prelections on the subject of «The Global Economy» for students of specialty «International Economics».– Полтава: ПолтНТУ, 2015. - 52 с.
18. Торгова Л.В. Основи зовнішньоекономічної діяльності: навч. посіб. – К.: Кондор, 2014. – 510 с.
19. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини / А.С. Філіпенко.– Підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К.: Либідь, 2006. – 386 с.
20. Фомішин С.В. Міжнародна економіка: навч. посіб./ С.В. Фомішин. – К.: Ліра-К, 2014. –456 с.
21. Чернега О.Б. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. посіб./ О.Б. Чернега – К.: Кондор, 2014. –360 с.
22. Чичкало-Кондрацька І.Б. Глобальна економіка: навч.посіб. / І.Б.. Чичкало-Кондрацька, Л.С. Ренейська. – Полтава: ПолтНТУ, 2018. – 120 с.

Допоміжна

1. Артёмова Т.І. Глобальне економічне лідерство у контексті цинічного аналізу Т.І. Артёмова //Економіка України. – 2017. – № 5–6.– С.123-128.

2. Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС) (The Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ustr.gov>.

3. Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) (Association of Southeast Asian Nations (ASEAN)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://economics.unian.net>.

4. Дунас О.І. Перспективи розвитку міжнародних фінансових організацій // Альманах міжнародного права. [Електронний ресурс].– Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua.

5. Група Світового банку [Електронний ресурс].– Режим доступу: www.worldbank.org.

6. Гуткевич С.О., Парсяк В.Н. Енциклопедичний словник економіста-міжнародника: концептуальні підходи, терміни, визначення, неологізми / за редакцією д.е.н., професора Гуткевич С.О. та ін. – К.: НУХТ, 2016.- 312 с.

7. Зверяков М.І. Глобалізація і деіндустріалізація: зміст, суперечності та способи їх розв'язання /М.І. Зверяков //Економіка України. – 2017. – № 12. – С.3-12.
8. Європейський Союз (European Union (EU)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: eeas.europa.eu.
9. Міжнародні економічні організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.economywatch.com/.../economic-organiz.
10. Міжнародний валютний фонд (МВФ) (International Monetary Fund (IMF)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.imf.org.
11. Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), (International Bank for Reconstruction and Development (IBRD)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kimo.univ.kiev.ua.
12. Міжнародний кооперативний альянс (МКА), (International Co-operative Alliance (ICA)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ica.coop/.../co-operative-identity-values-princip...
13. Набрал чинності Договір про Євразійський економічний союз (ЄАЕС) // Редукціон. – 2015. – № 1. – С. 42 – 47.
14. НАФТА (North American Free Trade Agreement (NAFTA)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cbp.gov/trade/nafta>
15. Новакова О.В. Роль міжнародних неурядових організацій у реалізації концепції сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua.
16. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), (The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mtu.gov.ua.
17. Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК), (The Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.opec.org.
18. Організація Об'єднаних Націй (ООН), (United Nations (UN)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.un.org/en/.
19. Рудік О. Угода про асоціацію з ЄС: значення для України / О. Рудік // Казна України. – 2014. – № 5. – С. 10 – 14.
- Світова організація торгівлі (СОТ), (WorldTradeOrganization (WTO)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wto.org/.../thewto_e/.../ukraine_e.h.www. Globolexchange.org/resources/wto
20. Титаренко Л.М. Transnationalization in the international economic relations system: tendencies of the development (Транснаціоналізація в системі міжнародних економічних відносин: тенденції розвитку)/Л.М. Титаренко //Економічна теорія та право: зб. наук. пр. Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.– Харків: Право – 2017. – № 4 (31).– С. 26–35.

21. Титаренко Л.М. Міжнародна економічна політика України: сучасні виклики та перспективи /Л.М.Титаренко //Глобальні та національні проблеми економіки [Електронний ресурс]. – 2018. – № 22. – Режим доступу до журналу: <http://global-national.in.ua/pro-zhurnal/> / (Index Copernicus).

22. Саричев В.І. Роль міжнародних організацій у глобальному управлінні людським розвитком // irbis-nbuv.gov.ua.

23. Світова організація торгівлі (СОТ), (World Trade Organization (WTO) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wto.org>.

24. Сіденко В.Р. Важкі дилеми оновлення глобальної інституціональної архітектоники /В.Р.Сіденко //Економіка України. – 2017. – № 4. – С. 3–9.

25. Яременко О.Л.Глобальні дисбаланси та новий протекціонізм: інституційна гіпотеза /Яременко О.Л. //Економіка України. – 2017. – № 5,6. – С.106–112.

Навчальне видання

Титаренко Любов Михайлівна
Буряк Альона Анатоліївна

Навчальний посібник
«Міжнародна економічна політика»

Коректор І.Л. Петренко
Комп'ютерна верстка А.А. Буряк

Поліграфічний центр
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка
36601, м. Полтава, пр. Першотравневий, 24
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК, №3130 від 06.03.2008 р.

Віддруковано з оригінал-макета ПЦ ПолтНТУ